

ÚJ NÉZŐPONT

IX. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

VERES TÜNDE: REGÉCI „IMPORTÁRUK” SÁROSPATAKON A 17. SZÁZAD VÉGÉN

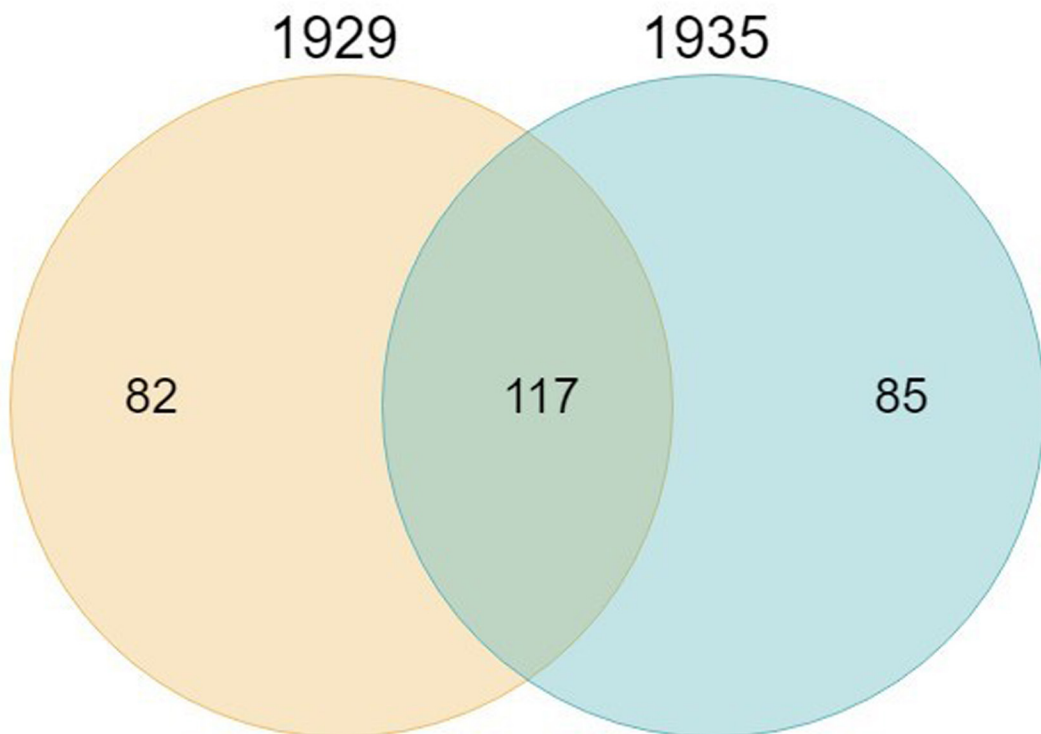
BIRÓ BENCE: A DEBRECENI VÁROSIRÁNYÍTÁSI ELIT 1929 ÉS 1935 KÖZÖTT

RECENZIÓK

NAGY BETTINA: KOVÁCS ANDRÁS: FEJEDELMEK GYÓGYÍTÓI. GYÓGYÍTÓK, GYÓGYSZEREK ÉS GYÓGYÍTÁS AZ ERDÉLYI FEJEDELMEK UDVARÁBAN A 17. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

ISMERTETŐ

TÓTH MIKLÓS: XII. BIHARI DIÉTA, 2021. DECEMBER 6., BERETTYÓÚJFALU

ÚJ NÉZŐPONT

IX. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

IX. évfolyam 1. szám

Debrecen, 2022.

Szerzőink

Bíró Bence, egyetemi hallgató (DE BTK Történelmi Intézet)
Nagy Bettina, doktorandusz (DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)
Tóth Miklós, egyetemi hallgató (Nyíregyházi Egyetem)
Dr. Veres Tünde PhD, történész, titkár (DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)

Főszerkesztő
Dr. Brigováczy László PhD

Szerkesztőség
Dr. Papp Klára DSc, Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD,
Dr. Szendrei Ákos PhD, Dr. Török Péter PhD, Dr. Vajda Mária PhD

Szerkesztőbizottság
Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, Kolozsvári István, Kujbusné dr. Mecsei Éva PhD,
Dr. Seres István PhD, Dr. Szabadi István PhD, Szekeres Gyula, Szikla Gergő,
Dr. Szilágyi Ferenc PhD, Dr. Szilágyi Zsolt PhD, Tóth Aron

Technikai szerkesztő
Katona Péter

Lektorálás
Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, főiskolai docens
(Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet)
Dr. Papp Klára DSc, egyetemi tanár (DE BTK Történelmi Intézet)

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: 4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
Szerkesztőségi e-mail cím: ujnezopont@gmail.com

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

VERES TÜNDE: Regéci „importárak” Sárospatakon a 17. század végén.....5

BIRÓ BENEC: A debreceni városirányítási elit 1929 és 1935 között.....22

Recenziók

NAGY BETTINA: Kovács András: Fejedelmek gyógyítói. Gyógyítók, gyógyszerek és gyógyítás az erdélyi fejedelmek udvarában a 17. század első felében.....42

Ismertető

TÓTH MIKLÓS: XII. Bihari Diéta, 2021. december 6., Berettyóújfalu.....46

Contents

Studies

- TÜNDE VERES: “Imported” Goods from Regéc in Sárospatak at the End of the 17th Century5
- BENCE BIRÓ: The City Management Elite of Debrecen between 1929 and 1935...22

Recensions

- BETTINA NAGY: András Kovács: Healers of Monarchs. Healers, Medicines and Healing in the Court of the Transylvanian Monarchs in the First Half of the 17th Century.42

Guide

- MIKLÓS TÓTH: Bihar Diet XII, December 6, 2021, Berettyóújfalu46

Veres Tünde

Regéci „importárúk” Sárospatakon a 17. század végén*

„Mi S[áros] Kis Patak Főbírója [...] recognoscálljuk [...], hogy előnkben hivatván az Kis Pataki Fazekasok Czéh mesterét, Román Györgyöt, ki is erős hittel fateála előttünk, hogy az melly két kemenczének való kályhákat készítettének volt Tállyán [...], azon kályhákhoz vettének 24 font glétet, fontját per den[arius] 27.”¹ Az 1711-ben keltezett nyugta részlete jól példázza nemcsak az áru, hanem a tudás, a mesterség korabeli „exportját” is, amelyek esetünkben a két szomszédos uradalom, Regéc és Sárospatak között áramlottak. Jelen idézetünknel maradva, számos precedens mutatható ki a pataki fazekasok – sőt, más mesteremberek, mint kőfaragók és piktorok – regéci jelenlétéről, amelyekről elsősorban hasonló nyugtákból, illetőleg számadásokból értesülhetünk. Így a tállyai kályhák készítéséhez használatos alapanyagok beszerzése, majd a helyszíntre szállítása is megjelenik Patak 1711-es ratiójában: „Ex commissione P[erillustri] D[omini] Praefecti pro colorandis fornacibus coloris”.² A bejegyzésből kiderül az is, a fazekasok által egyébiránt 6,48 magyar forint értékben megvásárolt glétet milyen célra használták fel – kályhacsempék színezésére.

A glétet, amely a német Glätte szóból származik,³ s valójában ólom volt, olvasztott formában a kellő színező anyaggal elkeverve öntötték a csempékre, amelyek így kiegészve sárga, barna, zöld vagy kék színűek lettek. Arra, hogy a tállyai kályhák a Sárospatak környékén élt habánok munkái lettek volna, nincs biztos adat. Az azonban bizonyos, hogy a szomszédos várakba épített fűtőeszközök egy jó része ezen kézművesek munkáját dicsérte, így Füüzéren és Szerencsen is.⁴

Viszont, ha Sárospatak a kézműveseit adta Regécnek, Regéc mit adhatott Sárospataknak? A kérdés azért is érdekes, mivel két egymás szomszédságában fekvő uradalomról van szó, olyan birtokokról, amelyek táji tagolódása megegyezik. Ily módon pedig nem tételezhetjük fel előre, hogy a birtokok közötti kereskedelem úgymond „hiánycikkek” forgalmában merült ki, vagyis olyan termékekben, amelyeket egyik, vagy másik uradalom földrajzi helyzetéből adódóan nem tudott megtermelni. Feltehetjük tehát a kérdést, milyen regéci „importárúk” jelentek meg a sárospataki gazdaságban, s a két birtok közötti kereskedelem – regéci tekintetben – milyen „külkereskedelmi” mérleget eredményezett?

Vizsgálatunk a 17. század végére és a 18. század első évtizedére terjed ki. Ennek oka a Rákóczi-birtokokat érintő forrásanyag szegényessége, a forrásanyag ugyanis leginkább az 1690-es és 1700-as éveket érinti. A kereskedelem elemzéséhez a két uradalom számadásait használtuk fel, azonban az iratok eloszlása a két birtok között nem egyenletes. A regéci anyag sokkal kiterjedtebb, több évet fog át, ennek megfelelően az 1695., 1696.,

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Domini Regéc 1711. 59. d. No. 25.

² MNL OL E 197 Rationes Provisorales 106. cs. Domini Patak 1711. 127. d. No. 1.

³ A Pallas Nagy Lexikona

⁴ Gyuricza 1992. 40. Az ólommal való színezés technológiájának, vagy másképp receptjének leírása a sárospataki fazekasmester által maradt az utókorra. A széles színskála kikeveréseinek instrukciói közül most egyet emelünk ki, a zöldet, amely a korszak kedvelt választása volt. „Zöld mázról. Végy 10 mérték gléttet, 8 mérték velentzje kristályt, 4 mérték sárga réz port, olvazd meg. Más zöld mázról. Végy 10 mérték gléttet, 11 mérték békasút, 1 mérték veres réz hamvat, vagy port, olvazd meg.” Wartha 1892. 216.

1701., 1711. és 1712. évek adatai kerültek bele elemzésünkbe. Vizsgálatunkhoz felhasználtuk az 1646–1647. év bevételeit és kiadásait jegyző iratot is – igaz, az valamelyest kivételt képez. Az eltérést a többi anyaghoz képest az adja, hogy a Debreczeni Tamás prefektus által jegyzett irat nem ratio, hanem csupán extractus, vagyis alkalmi kimutatás. Ennélfogva nem tartalmaz minden típusú költséget, vagy bevételt, mégis, a mi szempontunkból a legfontosabb, s egyben intő tényező nem is ez, hanem az a szempont, hogy egyes tételeket Debreczeni összesítve adott meg. Az effajta írásmód pedig leginkább a kiadási, ezzel együtt pedig a kereskedelmi tételeket érinti. Vegyük példának a vaj erogatióját: „Költ el az mi kegyelmes Urunk gazdálkodásokra Thályán, Patakra küldtetet vaj, regéczi vár konyha szükségére, conventiós szolgálóknak, béreseknek, majorosoknak költ el vaj jus[tae] 120.”⁵ Az tehát, hogy a 120 iccényi összes kiadásból mennyit küldtek Patakra, nem tudható, s ezen problematika nem korlátozódik csupán a vaj esetére, hasonlóval szembesülünk a búza, méz és a pénz esetében is. A Debreczeni-féle extractus tehát nem használható olyan eredményességgel a vizsgálat során, mint a számadások, az irat használata csupán csak a kereskedelmi kapcsolat tényére, s áruira korlátozódhat, a mértékére nem.

Míg a regéci adatok esetében öt számadás – illetőleg a bemutatott egy kimutatás – állt rendelkezésre, a pataki uradalomhoz köthető iratanyag csak két számadásban merült ki. Ezek az 1711. és 1712. éveket ölelik fel, így átfedés mutatkozhatna a két vizsgált uradalom között. A feltételes mód azonban nem véletlen, ugyanis előrebocsátjuk, vannak eltérések a Regécéről exportált áruk és a Patakon importált áruk feljegyzései között. Az ilyen és ehhez hasonló differenciák feltérképezése miatt lényeges az ugyanazon évekre eső ratiók összehasonlítása.

A kereskedelem mértékét több szempontból vizsgáltuk. Ennek megfelelően az áruforgalom összetétele, illetve annak értéke a vizsgálat fontos részét teszi ki. Mindez az import mértékével összevetve pedig kiadhatja a regéci „külkereskedelem” mérlegét Sárospatak irányába. Az elemzéshez három kategóriát állítottunk fel, amelyekbe a különböző termékeket soroltuk, így a mezőgazdaságit, iparit, illetőleg állatit. Az első és az utolsó csoport nem kíván különösebb magyarázatot, ellentétben az iparival. Mivel a korszakban még nem beszélhetünk teljes körűen a hagyományosan vett iparról, jelen esetben azon áruk kerültek az ipari kategóriába, amelyek munka- és építési eszközök. Ilyenek az ásók, kapák, a zsindelyek és lécek – amelyek a leggyakrabban előforduló termékek a csoportban –, de itt kapott helyet például a széna és a viasz is.

A kereskedelem mértékét számszerűsítve lehet vizsgálni, amely jelen esetben az adott áruk, termékek árának meghatározását jelenti. Ahogy napjainkban is, úgy a kora újkor Magyarországon is az árak folyamatosan változtak, és területenként is eltértek. Éppen ezért a Patakra szállított élelmiszerek, állatok és eszközök értékének minél pontosabb meghatározása érdekében igyekeztünk időben közeli adatokat felhasználni. Erre a legideálisabbnak szintén a számadások bizonyultak, hiszen eladások és vásárlások esetében is feltüntették az árakat. Azonban nem minden termékkel kapcsolatban mondható el ugyanez. A legkirívóbb a tönkölybúza esete. A vizsgált időszakból csupán két évben találkoztunk a tönkölyt érintő kiadással, vagyis Patakra szállítással, 1695-ben és 1712-ben. Ez összesen négyszeri küldést jelent, amely összesen 26–26,5 köblöt tesz ki. Értékét nem tudjuk biztosan, ugyanis a tönkölybúza eladási vagy vételára egyáltalán nem jelenik meg a számadásokban. Értékének meghatározásához Iványosi-Szabó Tibor összegzését vettük

⁵ MNL. OL E 185 b. III. 24. t. p. 6.

alapul.⁶ A majd 150 évet felölelő gyűjtései között ő maga is csak egy esetben találkozott a tönköly árát illető meghatározással, eszerint 1662-ben egy fertály került 144 dénárba.⁷ A gyanúsán magas érték feltételezi, hogy nem a térségünkben használatos fertályt (negyed) lehet a fertály alatt érteni. Valóban, Iványosi kimutatta, hogy ebben az esetben egy Kecskemét térségére jellemző sajátos súlymértékről van szó, amely hozzávetőlegesen 200–240 litert tett ki,⁸ vagyis csaknem két és félszer többet, mint a Regécen és Sárospatakon használt kassai köből. Az eltérő mértékek ismeretében már könnyű átváltani a spelta (tönköly) értékét, 66 dénárt kellett fizetni egy kassai köbőlnyi mennyiségért. Azonban nem feltétlen ugyanennyi volt az ár térségünkben! Kecskemét nem kis távolságra fekszik Regéctől/Sárospataktól, amely távolság már felveti az eltérő térség–eltérő ár problematikáját. Azonban nemcsak a földrajzi, hanem az időbeli távolság is arra int minket, hogy adatunkat (66 dénár) csak megközelítő értéként, iránymutatóként lehet értékelni. Főleg annak tekintetében, hogy a búza ára a 17. század végére nagymértékű drágulást mutatott,⁹ amely akár hathatott a tönköly árára is. Hogy hogyan alakult más gabona ára, azt éppen a zab értékének változása mutatja. 1662-ben szintén Kecskemét térségében egy fertály zab ára 73 dénárba esett, amely kassai köből mértékére, s árára átváltva 43 dénár volt. A korszakban tapasztalt áremelkedés ezen gabonaneműt is érintette, 1682-ben – szintén Kecskemét környékén – a zab fertályos értéke elérte a 2,3 forintot, vagyis 1,37 dénárba került a 83 literes kassai köböllel mért súly.¹⁰ A zab ezen ára az általunk vizsgált térségre is igaz volt, 1712-ben Patakon 42 köből zabot adtak el április 6. és május 1. között összesen 57 ft 12 dénár értékben.¹¹

Lehetséges-e tehát az általunk használt egyes, más területről származó, s adott esetben időben valamivel korábbi állapotot tükröző árak alapján megállapítani a regéci és sárospataki uradalmak közötti kereskedelem mértékét, s egyben értékét? A kérdés természetesen nem alaptalan, s a vizsgálat során többször felvetődött ezen probléma. Véleményünk ezzel kapcsolatban az, hogy mivel a lehetőségekhez mérten igyekeztünk valós, tehát az adott évből és térségből származó árakkal számítani – kivételt csak a tönköly és a példaérték nélküli páva képez –, kapott eredményeinket megalapozott iránymutatóként lehet értékelni, természetesen a fenti kitételek figyelembevételével.

A szállított termékek összetétele és értéke

Az 1695 és 1712 között Regécéről Sárospatakra szállított termékek mennyiségéről, értékéről és összetételéről több áttekintő ábrát készítettünk, amelyek alább láthatóak.

⁶ Iványosi-Szabó 1985a.

⁷ Uo. 202.

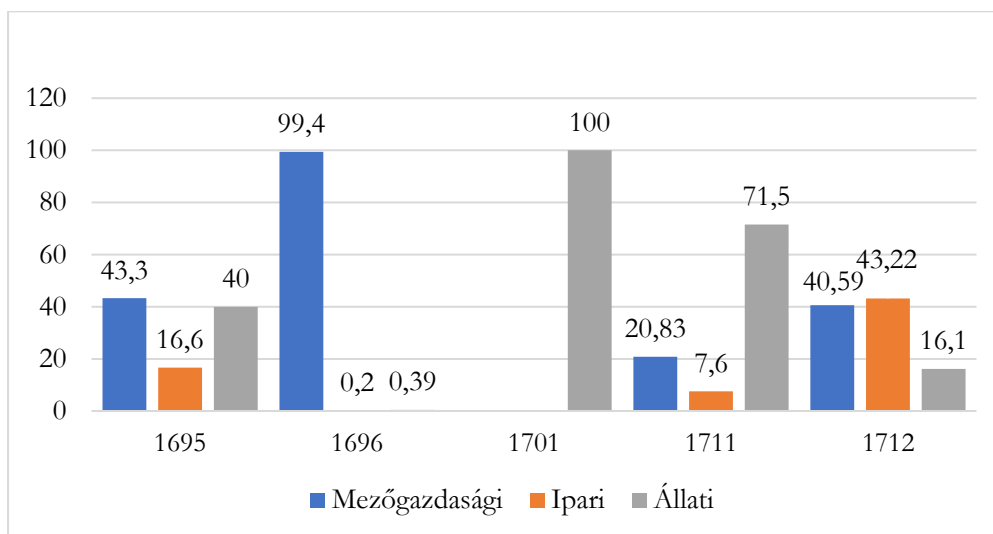
⁸ Uő. 1985b.

⁹ Vő. Kazimír 1976. 176–179.

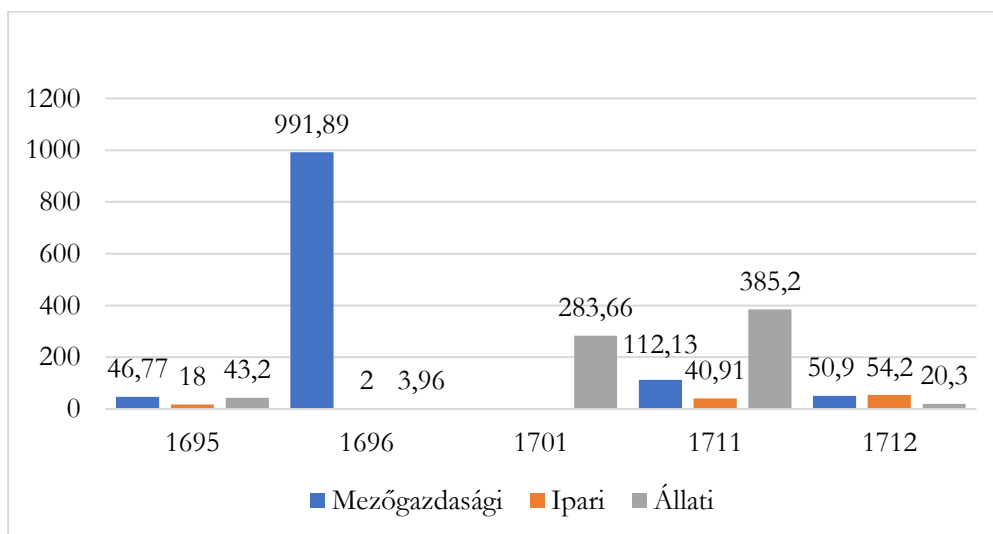
¹⁰ Buza 1985. 37. Hogy mennyire eltérő volt a kecskeméti és a regéci térség gabonaárainak alakulása, a búza esete jól kifejezi. 1662-ben egy fertály búzáért 1 ft 65 dénárt kellett fizetni, amely a kassai köből mértékével (83 l) 98 dénár. 20 évvel később már 4 ft 14 dénár, 83 literrel számolva pedig 2 ft 40 dénár ugyanaz a gabona. Az áremelkedés 2,5-szeres. Uo. Vessünk egy pillantást Kazimír Felvidékre vonatkozó adataira. 1662-ben a szepesi köböllel (47 l) mért búza ára 1,85 ft volt, kassai köből mértékkel 3,25 ft. Szintén 20 évvel később azonban nemhogy drágulást nem tapasztalunk, az ár még csökkent is. Már „csupán” 3 ft volt 83 l búza. Kazimír 1976. 178.

¹¹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 107. cs. Dominii Patak 1712. 128. d. No. 2. fol. 36r.

Az első és második ábrán feltüntetett kategóriák megoszlásából az látható, hogy mennyire különbözően alakult a Patakra irányuló „export” összetétele az évek során, sőt látszatra teljesen esetlegesnek tűnhet, hogy melyik évben miből, mennyit szállítottak a szomszédos uradalomba. De a látszat mögött valós indokokat találunk. Természetesen az adott szállítások miértjében nem feltétlenül kell nagyobb dolgokat keresni, hiszen a Rákóczi-birtokok segítették egymást, amely leggyakrabban élelmiszert takart, amelyet állatok tartására, conventiósök fizetésére használtak fel, a „miért” pedig nyilvánvalóan a készlethiány. Azonban egyes évek kiugró értékei mögött kirívóbb tényezők húzódtak meg.

1. ábra. Regéci „export” százalékos értéke.

2. ábra. Regéci „export” értéke (magyar forintban).

	Termék	Mennyiség	Érték
1695	Búza	6 k.	18,60
	Tönkölybúza	16,5 k.	10,90
	Faggyú	100 font	18
	Széna	11,5 öl	
	Sertés	7	41,58
	Vaj	45 icce	16,65
	Baromfi	12	1,44
	Tojás	102	0,62

	Termék	Mennyiség	Érték
1696	Búza	155,75 k.	482,82
	Árpa	15,25 k.	22,87
	Zab	55 k.	75,35
	Borsó	2 k.	8,30
	Lencse	1,25 k.	5
	Bor	10 h. 6,5 á.	397,50
	Lúd	4	0,96
	Baromfi	25	3
	Tojás	80	0,48
	Viasz	5 font	2

	Termék	Mennyiség	Érték
1701	Juh	321	241,18
	Kecske	8	2,88
	Sertés	11	39,60

	Termék	Mennyiség	Érték
1711	Búza	24,5 k.	108,53
	Juh	2	1,20
	Marha	15	345
	Fiatl marha	13	39
	Szalonna	30 font	3,60
	Kapa és ásó	20	9
	Üveg	200	6
	Hordó	6 h. 1 á.	5,88
	Zsindely	5000	5,75
	Léc	34	14,28

	Termék	Mennyiség	Érték
1712	Búza	10 k.	44,30
	Tönköly	10 k.	6,60
	Juh	8	4,80
	Kecske	31	15,50
	Zsindely	2000	2,30
	Léc	45	18,90
	Üveg	1100	33

3. ábra. A patakra vitt árúk. A színek a diagramok szerinti kategóriákat tükrözik.
Rövidítések: b. = bordó; á. = átalag; k. = kassai köből. Az érték magyar forintban értendő.

Vegyük ehhez például az 1695. és 1696. éveket.¹² 1695-ben sem mutatható ki olyan termék, amely kirívó lett volna, akár mennyiség tekintetében is. Amelyet látunk, élelmi-szerek és állati deputációk, hagyományosan konyhára szánt termékek. Igaz, ezt csak fel-tételezzük, ugyanis a küldés célját 1695-ben nem jelölték meg, bővebben csak annyit tu-dunk meg, hogy a pataki prefektus, Harusoczky kérette a 7 db sertést. A szénát minden bizonnal takarmányozásra szánták, azonban kisebb baleset révén a pataki mészárosok is részesültek a szállítmányból, jobban mondva, a szállítóból. A Patakra futó úton a 11,5 öl széna szekerezése közben az egyik béres ökör lábát törte. Hogy az állat ne menjen ve-szendőbe, értesítették a pataki mészárosokat, akik az ökröt levágták, húsát pedig feldol-gozták.¹³

A Patakra küldött szénamennyiség nem volt kevés, legalábbis a regéci uradalom erre irányuló kiadásai és bevételei tekintetében. 1695-ben a regéci birtokokhoz tartozó réteken összesen 48,125 öl szénát takarítottak be, amely hozzávetőlegesen 144 szekérnek feleltet-hető meg. Ez az érték pedig megegyezik a Regéc falvához tartozó rétek terméseredmé-nyeivel. Itt megjegyeznénk, hogy az 1695. év betakarítás szempontjából nem volt jöve-delmező, mivel az uradalom rétjei összesen akár 340 szekér terméseredményre is képesek voltak.¹⁴ Vagyis az adott évben az elvárt szénahozam a felét sem érte el a megszokottnak. S mégis, ennek a 48 öl szénának a 23%-át Patakra csoportosították át.¹⁵ Figyelembe véve a regéci rétek gyér hozamát, illetve a tény, hogy a rétek hozamát az időjárási körülmények – így az aszály, de a nagy esőzések is – nagyon könnyen negatívan befolyásolják, nem tartjuk kizártnak, hogy ahogy a regéciét, úgy a pataki kaszálókat is hasonló hatás érhet-e, amely miatt Patak szénabehozatalra kényszerült.

A konyhára küldött élelem is hasonló mértékben terhelte a regéci gazdaságot. A pataki prefektus által kéretett 7 db sertés nem hangzik soknak, viszont annak fényében, hogy a majorságba csak 20, azon évi malac került, már többnek érződik. Hasonló a helyzet a vaj és a tojás esetében is. Előbbi a bevétel 42, míg utóbbi 16%-át tette ki.

¹² 1695-re lásd: MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1703. t. sz. Horváth Gábor provisor 1695. évi számadása; az 1696. évre: MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1719. t. sz. Regéci vár 1696. évi számadása.

¹³ MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1703. t. sz. Horváth Gábor provisor 1695. évi számadása, fol. 99r.

¹⁴ Veres 2021a. 173.

¹⁵ Jelen 11,5 ölnyi szénamennyiség Bogdán István számadatait figyelembe véve 2521,5 kg-nak feleltethető meg. Bogdán 1991. 417.

Az 1696. év mezőgazdasági kategóriájának értéke messze kiemelkedik az ábrán. Ennek legnagyobb része, ha az árak tekintetében vizsgáljuk, a búzára esik, amelynek köbölje akkoriban 3 forintba került,¹⁶ s amely mennyiséget sem azelőtt, sem azután nem ért el a szállítás nagyságrendje. Azon évben más takarmánygabonát is küldtek Patakra, szintén nagyobb mennyiségben, az árpa 15,25, a zab 55 kassai köblöt tett ki. Ezek célját a számadásban az akkori udvarbíró, Horváth Gábor meg is jelölte: a zabra abraholáshoz volt szükség, az árpára pedig „különböző szükségekre”. Ez a nem különösebben beszédes kitétel többféle felhasználást takar. Árpát használnak sör készítéséhez, s tudjuk, hogy 1701-ben a regéci uradalom csaknem ennyi árpát (19 kassai köböl) adott a tállyai sörfőzőnek, amelyből 19 hordónyi sört tudtak előállítani.¹⁷ Azonban nem hisszük, hogy ezt a 15 köbölnyi árpát sörfőzésre szánták volna. Elgondolásunkat arra alapozzuk, hogy a térség sörfogyasztása a 18. század első évtizedében lendült fel, előtte viszont az 1690-es években csupán 5–10 hordó sört főztek, ha főztek egyáltalán.¹⁸ Ehhez vessünk egy pillantást először a regéci sörbevételi adatokra: 1695-ben „pénzen vett szalad-sörök költek el az kocsmákon 16 [hordó],”¹⁹ s egy évvel később is pénzen vettek 10 hordót. Ezzel szemben Sárospatakon már maguk főzték a sört, viszont csak 4 hordóval, amelyhez 10 köböl árpát használtak fel.²⁰ Adatainkat tovább vizsgálva, az 1711. és 1712. évek tekintetében azt látjuk, hogy Regécen ekkor már 264 és 550 hordó sört állítottak elő.²¹ Patakon viszont nem írtak fel ekkora mennyiséget, az 1711-es évben nem számoltak sem sörbevétellel, sem kiadással, noha a számadás bejegyzései arra engednek következtetni, hogy a sernevelő működött, igaz javításokat végeztek rajta. 1712-ben azonban már 144 kassai köböllel mért árpából főzték a sört, amelyből 135 hordóval tudtak leszűrni.²² Így tehát az alacsony sörfogyasztási igény nem valószínűsíti, hogy Regécéről hozott árpára lett volna szüksége Sárospataknak ahhoz, hogy a sernevelőt működtethessék. Éppen ezért sokkalta elképzelhetőbb, hogy az árpát az állatok takarmányozására használhatták.

Ezzel együtt adódik a kérdés: miért volt szükség 155 köbölnyi búza és 70 köbölnyi takarmánygabona Patakra szállítására, ha más elszámolásokban ekkor szállítmányoknak nincs nyoma? Másképpen feltéve a kérdést, mi okozta, hogy a pataki uradalom egyes mezőgazdasági termékeiben ekkora hiány keletkezzen? Ebben az esetben nem természeti, vagy háborús körülményeket kell keresni indoklásképpen. A válasz sokkal egyszerűbb: II. Rákóczi Ferenc látogatása.

A látogatás inkább aposztrofálható ekkor már lakhatásnak, bár az is igaz, hogy a fejedelmek lakhelyeit gyakran váltogatta. II. Rákóczi Ferenc 1694-ben érkezett családjával a

¹⁶ Kazimír 1976. 178.

¹⁷ MNL OL G 29 Gazdasági iratok 1694–1712. Rákóczi birtokok iratai V.3.C/G 82. cs. 96. d. p. 65.

¹⁸ A 15–17. századokban a sörfogyasztás elenyésző volt a borral szemben, a kocsmákon kimért alkoholos italokból befolyt jövedelem messze túlnyomó részét a boreladás jelentette. Az igaz, hogy a német városokban nagyobb hagyománya volt a sörfőzésnek, viszont a 17. század elején még ezeken a nagyobb, németajkú lakosokkal rendelkező településeken sem kerekedett a sörreladás mértéke a bor fölé. Tózsá-Rigó 2014. 65–69.

¹⁹ MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1703. t. sz. Horváth Gábor provisor 1695. évi számadása, fol. 88v.

²⁰ MNL OL E 156 b. Fasc. 011. No. 006.

²¹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Dominii Regécz 1711. 59. d. No. 25. fol. 6v.; MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Dominii Regécz 1712. 60. d. No. 1. fol. 7v.

²² MNL OL E 197 Rationes Provisorales 106. cs. Dominii Patak 1711. 127. d. No. 1. 38v.; MNL OL E 197 Rationes Provisorales 107. cs. Dominii Patak 1712. 128. d. No. 2. 51 v. A Patakhhoz tartozó braxatorium, sörfőző műhely Ardón állt, s felszerelését tekintve jelentős lehetett. 1711-ben 2 rézüstöt, 3 nagy kádat, 13 kisebb kádat, 2 nagy dézsát, 4 kisebb dézsát és a sörkészítéshez szükséges egyéb kiegészítőket – vödörök, tölcésérek – írtak össze. MNL OL E 197 Rationes Provisorales 106. cs. Dominii Patak 1711. 127. d. No. 1. fol. 32r.

magyarországi birtokaira, s először Sárospatakon szálltak meg, majd 1695 tavaszán fél évre Szerencsre költöztek.²³ Ebből az időszakból Regéc és Szerencs hasonlóan élénk egymásközi áruforgalma mutatható ki, amelyek elsősorban étkeztetésre szánt áruk voltak.²⁴ Az 1696-os évben a fejedelem és családja ismételten Sárospatakon lakott, kíséretük pedig nagyszámú személyzetből állt. A fejedelmi családon kívül őket is élelmezni kellett, továbbá az állatok, így lovak és a várhoz küldött vágóállatok ellátását is biztosítani kellett. Ebben az esetben természetes, hogy az uradalom ezirányú szükségleteit beszállítás útján elégtették ki. A beszállító pedig – többek között – Regéc volt. Épp ezért találkozunk csak az 1696-os évben Patakra történő borszállítással. Bár a deputált mennyiség nem volt sok (10 hordó, 6,5 átalag, ez csupán az összes regéci borkiadás 5%-át jelenti), arra elegendő volt, hogy kiegészítse az „asztalokat”, vagyis ételekhez, vagy szomjoltó gyanánt szolgálják fel.

Az 1696. évi, egyébként kirívó mezőgazdasági szállítmányok nem terhelték meg különösképpen a regéci gazdaságot. A 155 köbölnyi búza is csak az összes búzabevétel 11%-át jelentette, s hasonló érték mondható el az árpáról (9,7%), a borsóról (10%), lencséről (11,3%) is, kisebb kivételt csupán a baromfik kategóriája szolgáltat a maga 22,3%-ával.

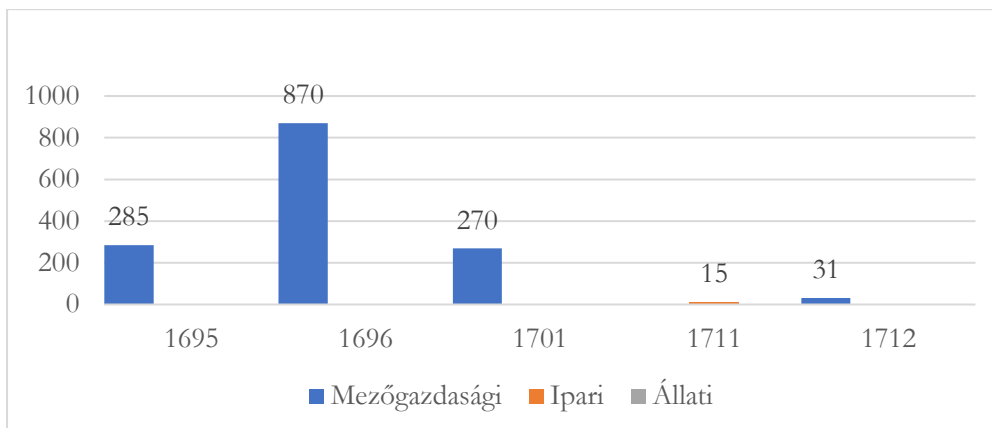
Az 1701-es az egyetlen a vizsgált évek közül, amikor a Regécéről Patak irányába történő szállítás csak és kizárólag állatokat érintett.²⁵ Ezek közül a 8 db kecske és 11 db süldő valószínűsíthetően a konyha szükségét szolgálta. A juhok száma viszont kiemelkedő. A 321 tagú nyáját véleményünk szerint legeltetési céllal hajtották át Patakra. A két uradalom közötti ilyesfajta hajtás nem volt ritka, ugyanezen évben Patakról is hajtottak Regécre 57 db aprómarhát, amelyek ellátására a regéci uradalom 26 öl szénát biztosított.

Mielőtt rátérnénk az 1711. és 1712. évek összehasonlító adataira, érdemes pár szót szólni a Patakról Regécre történő „exportról” is. Látható, az első három évben kizárólagosan mezőgazdasági kategóriába eső termék került a regéci uradalomhoz. Ez tulajdonképpen egy árucikket, a bort jelent. Ezek nem voltak különösképpen nagyobb mennyiségek, 1695-ben 9 hordó, 1 átalag, 1696-ban 29 hordó, 1701-ben pedig 9 hordót számoltak el Patakról származotként. Ezek az értékek az adott évi összes borbevételeknek az 1,9%-át, 8,7%-át, illetve 3%-át adták. Az ábrán is látható kiugró érték a bor magas árának köszönhető, amely adataink szerint 25–30 forint között mozgott. Az ide érkező alkoholos italok egy részét a helyi kocsmákon árulták.

²³ Köpeczi–R. Várkonyi 1976. 71.

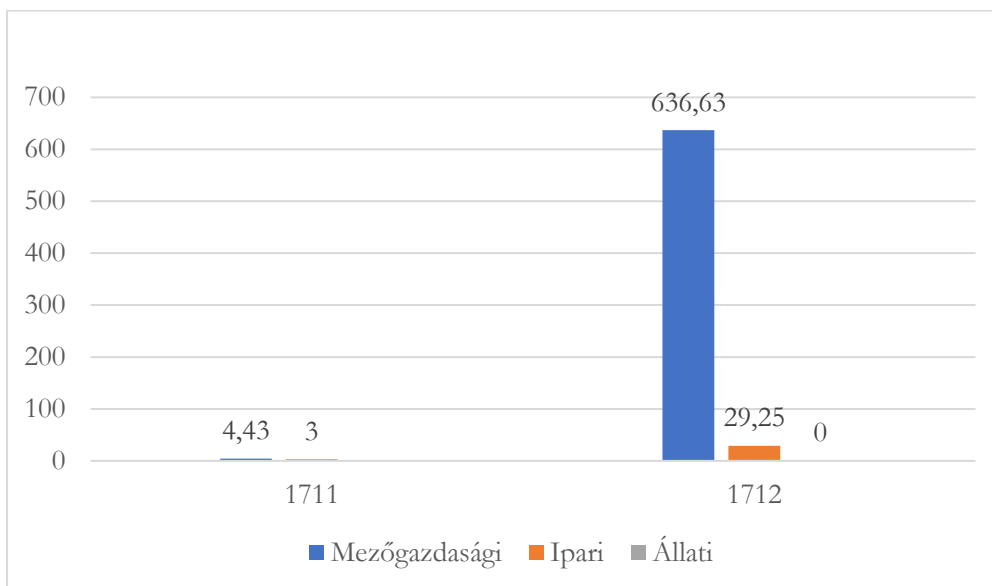
²⁴ A fejedelem szerencsi tartózkodására lásd: Veres 2021b.

²⁵ MNL OL G 29 Gazdasági iratok 1694–1712. Rákóczi birtokok iratai V.3.C/G 82. cs. 96. d. 23–73.

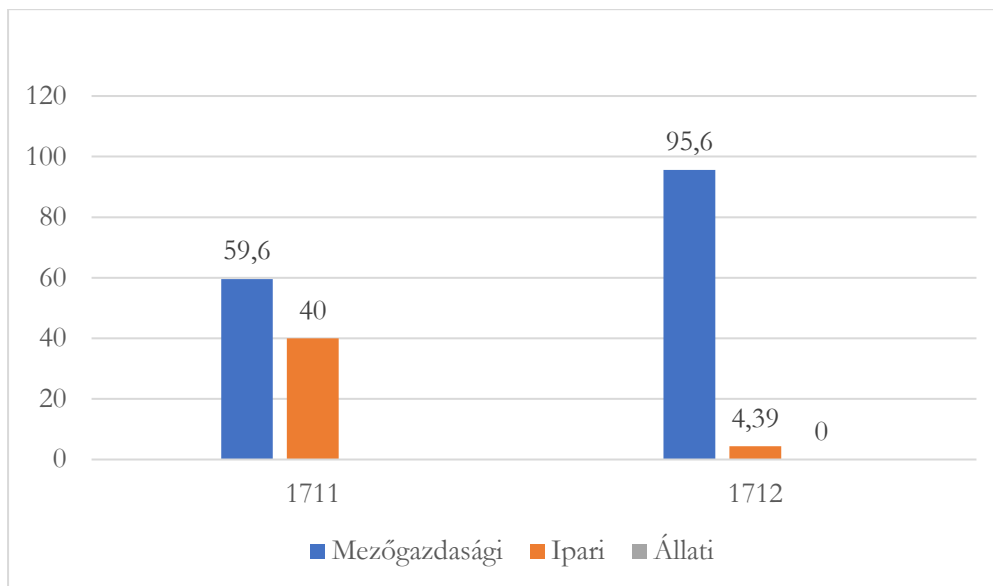

4. ábra. Regéci „import” értéke (magyar forintban).

A Patakról Regécre küldött áruknál maradva, kezdjük összehasonlításunkat az 1711-es évvel. Ekkor az általunk választott összes kategória képviseltette volt, igaz, a pataki „export” értéke elenyésző volt, s ugyancsak elenyészőek voltak az egyes kiadott mennyiségek is. Sőt, ha szigorúan vesszük, csupán az ipari kiadás egy tétele minősülhetne Regécre küldött áruként.

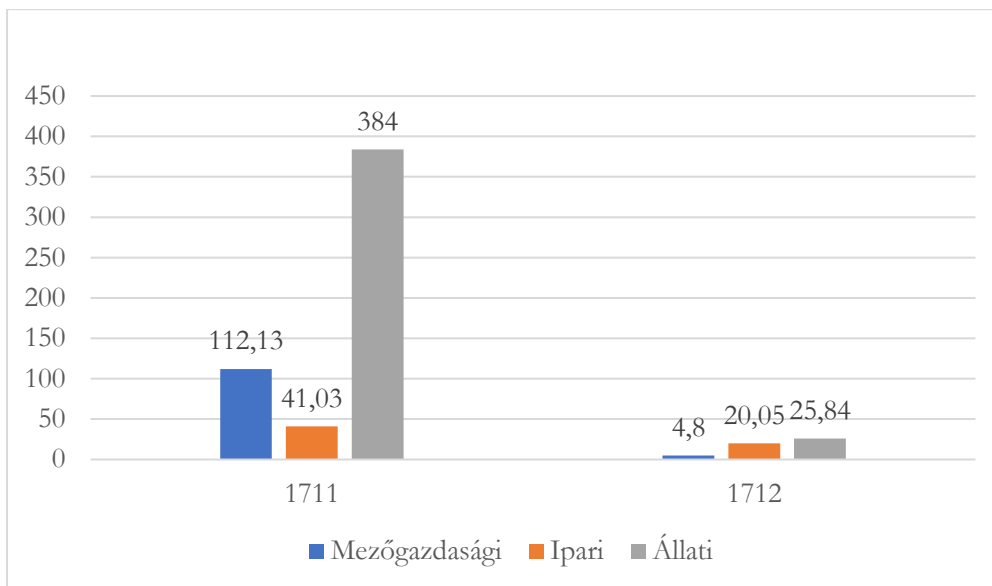

5. ábra. Pataki „export” értéke (magyar forintban).

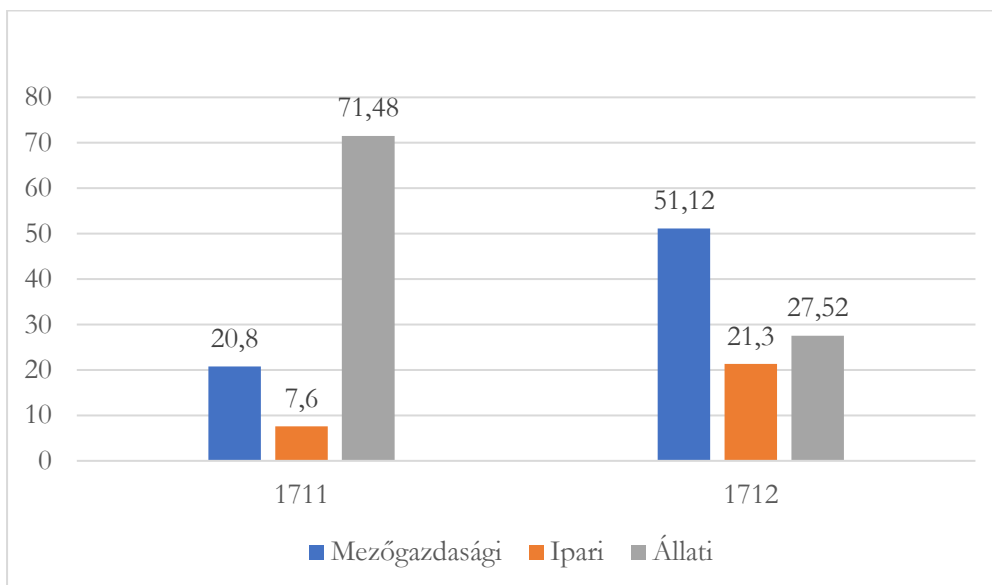

6. ábra. Pataki „export” százalékos értéke.

Ennek oka, hogy 1711-ban fizetésként küldtek Regécre bizonyos cikkeket. Így fél köből búzát Marco Billacher tállyai hajdúnak, aki megbízatás révén tartózkodott Patakon. De fizetése nem merült ki ennyiben, egy pár csizmát is kapott. Szintén fél köből búzát adott ki a pataki uradalom azon, Fonyból érkező lovak etetésére, amelyek a sernevelőbe szánt rézüst elszállítása miatt érkeztek Patakra. Ezzel pedig egy kérdéses ponthoz értünk. 1711-ben 2 rézüstöt készítettek, amelyet a fonyi sörfőzőben kellett volna installálni. A probléma abból adódik, hogy a rézüst, mint bevétel, a regéci elszámolásban nem jelenik meg. S nem ez az egyetlen, az évi különbség. Ha a regéci ratiót tekintjük át, 100 db, Patakról érkezett tehénbőrrel olvashatunk, amely szállításnak a pataki iratban már nem találjuk nyomát. De a példák még folytatódnak: 2 db sonka „eltűnt” a Patakra vezető úton, és a prefektus konyhájára küldött 2 bárány sem jelenik meg a sárospataki uradalom számadáskönyvében. De ugyanígy nem olvashatunk a Regécről Vámosújfaluba küldött, a kilenced beszédését szolgáló 6 boroshordóról sem. Igaz, ezek nem nagy mennyiségek, elmentében a következő tételünkkel. A regéci üveghuta 1698-tól működött, s folyamatosan látta el a szomszédos Rákóczi-birtokokat kristályüveggel. 1711-ben összesen 200 darabot szállítottak Patakra, amely szállítás két terminuson történt, október 1-jén és december 5-én. Ha csak a pataki uradalom forrására tudnánk hagyatkozni, ezen szállításról nem érte-sülhettünk volna.

7. ábra. Pataki „import” értéke (magyar forintban).

8. ábra. Pataki „import” százalékos értéke.

A két számadás közti differencia az 1712. évben is jól kimutatható, amelyet a 4. és 5. ábra eltérése is szemléltet. Míg a regéci iratok szerint 31 forint értékben érkezett a birtokra áru, amely búza volt, addig a pataki feljegyzés már 665,88 forint értékű kivitellel számol.

A 7 köbölnyi búzát a pataki prefektus utasítása szerint a vámosújfalusi vámból kellett biztosítani, s ez volt hivatott fedezni a horvát szőlő művelését.²⁶ Horvát, ma Erdőhorvát Sárospatak mellett terül el, így nem meglepő, hogy a város birtokolt bizonyos szőlőket az egyébként Regéhez tartozó település határában. Ez volt az alapja annak, hogy Patak a horvát kocsmán árendába vehette az árulás jogát. A bérlet nem a teljes kocsmára szólt, hanem csak bizonyos mennyiségű borra és pálinkára. A bérleti díj 6 forint volt, amelyet 1712-ben már „de more”, azaz szokás szerint évente egy összegben fizettek, és 10 hordó bor kiárulására szólt.²⁷ Ezt a 10 hordót a pataki uradalom el is küldte Horvátiba, azonban sem ez, sem az ugyanide küldött, 1 hordó pálinka nem jelenik meg a regéci számadásban. Ezek kiárulásának haszna a pataki birtok kasszájába folyt be – a borért 253,60, a pálinkáért 59,48 forintot kaptak.

A prefektus konyhájára küldött élelmiszer ezen évben is kimaradt az egyik feljegyzésből, ezúttal a regéciből. 1712-ben a pataki prefektus Tállyán tartózkodott, akinek ellátására küldtek 6 köteg fokhagymát és $\frac{3}{4}$ kosár hagymát, illetőleg 4 pávát is. Utóbbinak értékét nem tudtuk megállapítani, így a kiküldés összértéke ebből a szempontból hiányos.

A 3 köből, fonyi lovakra küldött zab és a fél font, szintén fonyi béreskocsik kenésére szolgáló zsír mellett egy nagyobb tétel is hiányzik a regéci összesítésből. A pataki számadás szerint 39 hordó meszet küldtek Tállyára – szintén a prefektus parancsára – „különböző szükségekre”.

Ha a regéci 1712. évi számadást nézzük, milyen termékeket szállítottak Patakra, hasonló, de az előzőkhöz képest kisebb mértékű eltéréseket láthatunk. Ezek az eltérések nagyrészt különböző mennyiségekre vonatkoznak. Például 10 kassai köből tönkölyt küldtek Patakra, azonban ott már csak 9,5 köblöt számoltak el. De ugyanígy az elküldött 2000 zsendelyből is Patakon már csak 1000 lett. Differencia mutatkozik a juh- és kecskeelszámolás tekintetében is, azonban ezúttal nem kevesebbet, hanem többet jegyeztek be. 39 állat helyett 65-öt.²⁸

Adataink között rengeteg eltérést soroltunk fel a regéci és pataki számadások között. Ezek mértéke azért is meglepő, mert a számadásokat mindig nyugták alapján készítették el. Ez úgy nézett ki, hogy amikor – példaként – Regéről 10 köből búzát szállítottak Patakra, a prefektus, provizor vagy más hites személy a fuvarosnak kiállított egy igazolást, amelyben hitével igazolta, hogy a 10 köből búzát átvette. De ugyanilyen igazolást a küldő félnek is ki kellett állítani. Álljon itt erre egy példa: „*Mi fonyi főbíró, Lengyel Tamás, kispíró, Lengyel Vojtkó [...] recognoscálljuk, hogy [...] mostani praefectus uram, tekintetes Scherenus Sándor uram eő kegyelme (requisitiójára) konyhájára Patakra küldött fonyi ispán, Farkas Jakab uram két bányát.*”²⁹ Ha nyugtákkal igazolták ezen ügyleteket, hogyan létezhet ekkora és ennyi eltérés a dokumentumok között? – tehetjük fel a kérdést. Véleményünk szerint több tényezőt lehet ehhez felsorolni. Legelőször is az emberi része, elírások és véletlen kihagyások történhetnek. Másodsor szándékosan is hagyhattak ki nem fontosnak ítélt tételeket. Erre a

²⁶ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 107. cs. Dominii Patak 1712. 128. d. No. 2. fol. 57r.

²⁷ Uo. fol. 49r.

²⁸ Hasonlóan a korábbi kristályüveg-küldéshez, 1712-ben sem számolták el külön a Patakra vitt 1100 db kerek üveget. Arra, hogy ez a szállítmány valóban megérkezett Patakra és használták is, a különböző javítási munkálatok mutatnak rá. „*Pro praeparatione fenestrarum in Diversorio Újhelens.*”, „*Vitriaria pro reparatione fenestrarum in hospitio P[erillustri] D[omi]ni Praefecti et altera domo dominis.*”, „*Pro reparatione fenestrarum in Braxatorio.*” Ezen üvegezési munkálatokra összesen 3,33 forintot költöttek. Uo. fol. 46r-v., 47r.

²⁹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Dominii Regécz 1711. 59. d. No. 84.

legjobb példa az üvegezés esete. Látjuk, hogy felhasználták ezeket a termékeket, a dokumentumban ennek nyomai megvannak, viszont külön bejegyzést, mint bevételek–kiadások, nem szenteltek neki. Hasonlóan az állatok élelmezése esetében: a fonyi lovak ellátására küldött zabbevétel nem volt jelentős érvényű az uradalom számára. Végezetül a családokkal is számolnunk kell. Talán ezek felderítése a legnehezebb, így mi is csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Vegyük szemléltetésül a zsendelyek küldését – 1712-ben 1000 darabbal kevesebbet jegyeztek be, mint kellett volna. Ez egyébként nem nagy mennyiség, ha zsendelyről van szó. Egy-egy küldés során pedig könnyű megváltoztatni a beszerzési adatokat, s nem nehéz ilyen mód megdézsmálni a készletet, ha valakinek a saját háztetőjének javítására van szüksége. Hasonlóan az „elveszett” 2 db sonka esetében, a prefektus konyhájára így is maradt még 4 db.

Összegzés

Következtetéseinket 4 pontban foglalhatjuk össze:

1. A sárospataki uradalomnak sokkal nagyobb szüksége volt a Regéc felől érkező termékekre, ezzel párhuzamosan viszont ugyanezen termékek kiküldése kevésbé terhelte a regéci gazdaságot. Állításunkat a bevételi és kiviteli áruk százalékos megoszlására alapozzuk, amelyet az összes bevételhez viszonyítottunk.

		Mennyiség	Összes bevétel	Ebből %
1711	Búza	24,5 k.	116,5 k.	21
	Ásó és kapa	20 db	124 db	16,1
	Szalonna	30 font	56 font	64,2
	Marha	36 db	65 db	55,3
	Zsendely	5000 db	11 000 db	45,4
	Fenyőléc	34 db	54 db	62,9
1712	Búza	10 k.	414,75 k.	2,4
	Tönköly	9,5 k.	24 k.	39,5
	Zsendely	1000 db	42 000 db	2,3
	Fenyőléc	45 db	120 db	37,5
	Juh és kecske	65 db	65 db	100

9. ábra. A sárospataki uradalom Regécről történő bevételei, s azok százalékos értéke az összes bevételhez viszonyítva.

Ahogy a 9. ábrán is látható, az 1711. és 1712. években a Regécről érkező termékek az összes bevétel gyakran felét is alkották. Ezzel szemben a Patakról Regécre küldött áruk nem jelennek meg ilyen arányban a bevételek között, még a borbevétel is maximum 8,7%-ot ér el. Mindemellett pedig, ha megnézzük, hogy a Patakra küldött áruk a regéci bevétel hány százalékát adják, ahogy fentebb ezt részleteztük, ez 5–20% között mozog.

2. A kereskedelmi mérlegek állását a kivitt és behozott áruk különbségéből számolhatjuk ki. Ha megnézzük, a vizsgált évek során hogyan alakultak ezen adatok a regéci

uradalom tekintetében, akkor azt láthatjuk, hogy az 1695. év kivételével pozitív a kereskedelmi mérleg, vagyis „külkereskedelmi” többlet áll fenn a sárospataki uradalom irányába. A pataki uradalom két számadása azonban meglehetősen vegyes képet mutat. Az 1711-es évben sokkal nagyobb értékben érkezett termék Patakra, mint amit a birtok küldött Regécre. Egy évvel később viszont ez megfordult, a Regéc irányába felhalmozott többlet 571,99 forintot tett ki.

3. Az ábrákon is látható, az, hogy az egyes kategóriák közül mennyit szállítottak mezőgazdasági, ipari vagy állati termékekből, kevésbé függött a belső szükségletektől. Az egyes nagyobb, kiugró tételek külső viszonyokkal vannak összefüggésben. Az 1696-os évre kimutattuk II. Rákóczi Ferenc és családjának igényeit, amely megnövekedett áruforgalomban csapódott le a két uradalom között. Az 1711–1712-es évekre azt látjuk, egyre jobban elkezdtek jelen lenni az ipari szállítások. Ezek, amint az látható volt, építési eszközöket (léc, zsindegy, üveg) takartak. A megnövekedett szállítás nem véletlen: a szabadságharc nyomait láthatjuk. Már 1711-ben is több bejegyzés olvasható a regéci uradalom számadásában arról, milyen felújításokat végeztek a sörfőzön, üvegműhelyen és majorokon. Ezen bejegyzések az 1712-es évre csak tovább szaporodtak. A Sárospatakon történő reparáláshoz szükséges eszközök egy részét pedig a regéci termékek biztosították. A felújítási munkálatok megsegítése nemcsak materiák formájában jelenik meg. 1712-ben 40 forintot fizetett ki a pataki uradalom a Tállyára küldött asztalos munkálataira, míg a regéci provizor 30 forintot küldött a pataki cserepesmesternek, Perthin Jánosnak a kályhacsempékért.

4. Tanulmányunkban többször használtuk a kereskedelem, import, export fogalmakat, azonban a Regéc és Sárospatak között fennálló és bemutatott kapcsolat nem igazán aposztrofálható a valódi értelemben vett kereskedelemnek, mivel ellenszolgáltatás, fizetés nem mutatható ki. Ennélfogva fentebbi fogalmaink is csak a fennálló kapcsolat jobb megértését szolgálhatják, így az export- és importárúknak címzett termékek is azokat jelölik, amelyek deputációs céllal átlépték az egyik vagy a másik uradalom határait.

Összességében, a tanulmányunkban felvázolt áruforgalmi kapcsolat a szomszédos Rákóczi-birtokok között fennálló, szervezett gazdasági együttműködést példázza.

Tünde Veres

“Imported” Goods from Regéc in Sárospatak at the End of the 17th Century

Sárospatak and Regéc used to be the centres of two neighbouring manors. During the 17th century, both were owned by the Rákóczi family, and as such, they played a role in Rákóczi's War of Independence, which primarily meant economic burdens. The increased taxes mainly had a negative impact on the population of the Regéc manor. The topic of our investigation could be the analysis of these burdens, but we focused on the cooperation of the two manors. This hitherto neglected research direction can provide new aspects for the maintenance and operation of management and the economic system. What was the level of goods turnover? How much were these goods worth? What percentage of “imported” products accounted for the total income of the given product that year, that is, how big a deficit was there in farming in Sárospatak? What was the reason for this kind of cooperation? To answer our questions, we have used the accounts of the two estates.

We are in the fortunate position that the ratios of the years 1711 and 1712 are available for both manors, which gives us the opportunity to compare: was the product sent from Regéc really recorded as the same amount in Patak? We apologize in advance, but there are many similar differences between the two documents, to which we will try to find answers in our study. However, the further accounts (from 1695, 1696, and 1701) are only related to the Regéc estate, so we can only rely on one-sided data about the goods delivered to Patak, and their quantity.

Based on the sources used during our investigation, we were able to outline the Regéc “export” of the late 17th and early 18th centuries, its extent and reasons, which results can serve as a basis for further research regarding the economic cooperation of the neighbouring Rákóczi manors.

Források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
E 156 b.	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archívuma. Összeírások. Urbaria et Conscriptioes. Irregistrata.
E 185 b.	Archivum familiae Nádasdi (1527–1730).
E 197	Archivum Patakiense Rákócziano-Trautsonianum (1270–1824).
E 554	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archívuma. Egyes iratok, ügyviteli segédletek, pecsétnyomók. Városi és kamarai iratok (1527–1894).
G 29	A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharcok levéltárai. Rákóczi-szabadságharc levéltára. Gazdasági iratok (1694–1712).

Szakirodalom

A Pallas Nagy Lexikona	Online-változat: Arcanum Kézikönyvtár, https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/g-A5BD/glet-AD18/ (Utolsó letöltés: 2022. március 1.)
Buza 1985.	Buza János: Gabonaárak és áruforgalom a török uralom alatt (Nagykőrös, 1626–1682). In: Agrártörténeti Szemle, 27. (1985) 1–2. sz. 1–57.
Bogdán 1991.	Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.) Bp., 1991.
Gyuricza 1992.	Gyuricza Anna: Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról. (Borsodi Kismonográfiák 37.) Miskolc, 1992.
Iványosi-Szabó 1985a.	Iványosi-Szabó Tibor: Az árak alakulása Kecskeméten 1662–1790. Kecskemét, 1985.
Iványosi-Szabó 1985b.	Iványosi-Szabó Tibor: Adatok a Kecskeméten használatos fertály szó jelentéséhez. In: Agrártörténeti Szemle, 27. (1985) 1–2. sz. 240–246.
Köpeczi–R. Várkonyi 1976.	Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
Kazimír 1976.	Stefan Kazimír: Adalékok a XVI. és XVII. századbéli árak és bérek fejlődéséhez. In: Történelmi Szemle, 19. (1976) 1–2. sz. 167–210.

- Tózsza-Rigó 2014. Tózsza-Rigó Attila: A sör és a bor piaci pozíciói városi számadáskönyvek tükrében a 16–17. században. In: *„Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.”* – Epizódok a sörgyártás és sörfogyasztás történetéből. A Miskolcon 2009-ben és 2010-ben rendezett konferenciákon elhangzott előadások írott változata. Szerk.: Katona Csaba, Tordai Rita. Miskolc, 2014. 63–69.
- Veres 2021a. Veres Tünde: A regéci uradalom gazdaság- és társadalomtörténete a Rákóczi család birtoklásának időszakában (1646–1711). (*Speculum Historiae Debreceniense* 33.) Debrecen, 2021.
- Veres 2021b. Veres Tünde: *„Méltóságos Fejedelem egész udvarnépével edgyütt Szerencsen continuálván lakását”* – A szerencsi uradalom a 17. század végén. In: *Új Nézőpont*, 8. (2021) 3. sz. 5–24.
- Wartha 1892. Wartha Vince: *Az agyagipar technológiája*. Bp., 1892.

Bíró Bence

A debreceni városirányítási elit 1929 és 1935 között

A városirányítási elit fogalmának szakirodalmi háttere

Alábbi munkámban a debreceni *helyi elit* egyik főcsoportjának részletes elemzését tűztem ki célul. Ehhez három – szintén helyi elittel foglalkozó – könyv jelentette a kiindulópontot: Szilágyi Zsolt *Föld és hatalom* c. műve (Kecskemét), Szakál Gyula *Vállalkozó győri polgárok* c. műve (Győr) és Takács Tibor *Döntéshozók* c. műve (Nyíregyháza). Ezekkel a munkákkal szakdolgozatom elkészítése során ismerkedtem meg, amelyben Debrecen, Nyíregyháza és Kecskemét városát, illetve e városok irányításáért felelős elitet hasonlítottam össze a két világháború között.¹ Az elit meghatározásáról számos módszertani munka született, számomra C. Wright Mills – Max Weber-i alapokra helyezkedő – elitről alkotott gondolatai jelentették az alappillért. Szerinte a hatalmi elit nem csupán a hatalmon lévő személyeket jelenti, hanem mindenkit, aki valamilyen módon a hatalom megszerzésébe/megtartásába bekapcsolódik.² Szilágyi is úgy vélekedik könyvében, hogy „*az elit megragadásához az egyik legfontosabb csoportkonstruáló elem a hatalom, amely különböző pozíciókban ölt formát*”.³ Ez a hatalom intézményes pozíciókhoz köthető mozgására enged következtetni, illetve lehetőséget ad ezek vizsgálatára. Ezt a mozgást szeretném Szilágyihoz és Takácshoz hasonlóan tanulmányozni, csak a debreceni elitre vetítve. Az említett csoportot akár egy entitásként vizsgálva, illetőleg e folyamat során kirajzolódó kulcsfigurákat egyéni szinten megismerve nyílik lehetőség az elit behatóbb elemzésére. Ezek által az imént említett hatalmi mozgás is felfedezhetővé válik.

Az általam kutatótt *városirányítási elit* fogalmának behatárolásához először meg kell ismernünk a *helyi (városi) elit* fogalmát és az ezt övező kérdéskört. Az utóbbi fogalom tisztázásához, a magyarországi elitkutatást tekintve, egy országos szinten végzett kutatás: Lengyel Györgynek az elittel makroszinten foglalkozó munkája adta az egyik kiindulópontot.⁴ Korábbi helyi szintű elitkutatások a legtöbb adót fizetők jegyzékét⁵ és a virilisjegyzéket használva alkották meg a *gazdasági elit* fogalmát, ám Lengyel újabb vizsgálati szempontokat vezetett be e csoport feltérképezéséhez.⁶ Az ebből körvonalazódott multipozicionális elit fogalma áttörő hatással volt a hazai elitkutatásra. A *gazdasági elit* pozícióit eszerint kibővítette és a helyi elitre alkalmazta a korábban említett Szakál Gyula győri vállalkozókról készített munkájában. Habár ő megkérdőjelezte a metódus túl statikus jellegét, az általa elitnek tekintett sikeres vállalkozók vizsgálatához jó alapként szolgált.⁷ Tovább haladva, Szilágyinál olvasható, hogy Tokaji Nagy Erzsébet a *helyi elit* fogalmát nem a *gazdasági elitre*, hanem a város irányításáért felelős csoportra értette.⁸ Ezt kiegészítve, a

¹ Bíró 2020.

² Bíró 2020. 2–3.

³ Szilágyi 2017. 260.

⁴ Lengyel 1993.

⁵ Például Vörös Károly Budapest legnagyobb adófizetőiről készült műve. Szakál 2002. 13.

⁶ 1. „*tiszti cím- és névtárak, életrajzi lexikonok vagy más publikus források információinak elemzése*”; 2. „*vagyoni minták: adóstatistikák, telekkönyvi listák*”; 3. „*intézményi minták*”. Lengyel 1993. 33–34.

⁷ Szakál 2002. 15.

⁸ Szilágyi 2017. 33.

városirányítási elit körülírásához Takács és Szilágyi is Tóvári Judit munkáját emeli ki, aki ezt a fogalmat a törvényhatósági bizottsággal, vagy a képviselőtestülettel azonosította.⁹ A mindig új és új terminusokkal bővülő *helyi elit* meghatározása egyre jobban leírhatóvá vált. Szilágyi a *helyi elitet* három elitfőcsoportra osztja: *gazdasági elit*, *városirányítási elit* és *társadalmi elit*. Ezeket a főcsoportokat halmazokként állítja fel, melyek metszetei különböző kisebb elitcsoportokat képeznek (pl. multifunkcionális elit, gazdasági és városirányítási duális elit).¹⁰ A *városirányítási elit* – csakúgy, mint Tóvárinál is – számára a kecskeméti törvényhatósági bizottságot jelentette, és ezt a gondolatmenetet követve számomra is megegyezik a debreceni városirányítási elit a törvényhatósági közgyűléssel és tagjaival. Azon felül azt a kérdést vizsgálom meg, hogy a *városirányítási elit* meghatározása tovább pontosítható-e olyan újabb szempontok bevezetésével, mint például a közgyűléseken való részvétel.

A debreceni helyi elitkutatás tekintetében Timár Lajos *Vidéki városiak* c. munkája kiemelkedő, aki már a 90-es években három nagyobb csoportra osztotta a debreceni elitet: gazdasági, politikai és társadalmi.¹¹ Ennek ellenére a kutatásai középpontjában a *gazdasági elit* állt. Ezt folytatva, a jelenlegi munkám során a *városirányítási elit*¹² részletes ismertetésére törekszem. Magát a bizottság struktúráját már bemutatta Ölveti Gábor is *A virilizmus érvényesülése a debreceni törvényhatósági bizottság szervezetében* című munkájában.¹³ A következőkben tehát nem magának a vizsgált intézménynek a bemutatására helyezném a hangsúlyt, hanem egy mélyebb, részletesebb betekintést kívánok nyújtani annak működésébe és a debreceni elit városirányításban elfoglalt szerepébe, két általam készített adatbázis alapján.

Az 1929-ben megválasztott törvényhatósági bizottságot és az 1935-ös¹⁴ testületet velem össze, és az esetleges változásokat igyekszem bemutatni. Az összevetés alapját képező két év kiválasztását több tényező indokolja. 1929 a világgazdasági válság kezdetének éve, illetve a közigazgatás rendezésére¹⁵ irányuló törvénymódosítás és reform után ebben az évben alakult először az új törvények alapján bizottság. 1935-re hasonlóan e két szempontból esett a választás. A válság hatásait vizsgálom az eddig eltelt évek során, azt, hogy miként alakította át a törvényhatósági bizottság összetételét, s közben számba veszem magukat a módosulásokat, amelyeket az öt év után megtartott választás eredményezett a bizottság összetételében.

⁹ Szilágyi 2017. 34.; Takács 2005. 25.

¹⁰ Szilágyi 2017. 111. Véleményem szerint a későbbiekben ezeknek a metszeteknek a vizsgálata Debrecen kapcsán is érdekes kimutatásokkal szolgálhat.

¹¹ Timár 1993. 110. vö. Szilágyi 2017. 32.

¹² Szándékosan nem a „politikai elit” megnevezést használtam. Igaz, ugyanarra a csoportra vonatkozik mind a két kifejezés, de fogalmi eltérés miatt a városirányítási elit használatát részesítem előnyben. Szilágyi hívja fel a figyelmet arra, hogy a „politikai” jelzőtől való megválás lehetőséget nyújt arra, hogy eme elites csoportot ne azonosítsuk azonnal valamely országos párt tagjaival. Továbbá a város ügyeivel foglalkozó elittagok nem feltétlenül valamely párt elhivatott követői voltak. Szilágyi 2017. 110.

¹³ Ölveti 1997.

¹⁴ Általában előző év októberében/novemberében voltak a kerületi választások (például az 1929-es), de ekkor 1934. december 16-án esett az időpont. Ezt megelőzően már december 6-án lefolytak a viriliszavastások, melyek igen nagy elégedetlenséghez és zavargásokhoz vezettek. A december 16-i választások eredménye tovább fokozta a feszültséget, amely számos kerületben zendülésbe torkollott. Ezekről a zűrzavaros eseményekről egyaránt tudósít – természetesen a politikai háttérük tükrében – a Debreceni Független Ujság, a Debreczeni Ujság és a Debreceni Hírlap is. A helyzet odáig fajult, hogy a pénzügyi főtanácsosra (dr. Kontskó István) egy ismeretlen elkövető rá is lőtt. Debreceni Független Ujság 1934.; Debreczeni Ujság 1934.; Debreceni Hírlap 1934.

¹⁵ Ezer év törvényei 1929. XXX. tc.

Az 1929-ben és 1935-ben megalakult debreceni törvényhatósági bizottság vizsgálata és összehasonlítása

A kutatásom középpontjában nemcsak a törvényhatósági bizottság áll, alapos vizsgálata azonban vázként szolgálhat a debreceni elit megismeréséhez. Visszatérve a bevezetőben említett adatbázisokra, az ezekben szereplő személyek kapcsán tüzetesebben megvizsgálhatjuk a *városirányítási elit* összetételét. A legfőbb vizsgálati szempontok a bekerülés, a foglalkozás, a foglalkozási csoportok, a lakcím és a közgyűlésen való részvétel.¹⁶ Az utóbbi az, amely új aspektust adhat a bizottság működésének és funkciójának áttekintéséhez.¹⁷ A részvételi arányok nemcsak egyes személyek, hanem a fentebb említett további vizsgálati szempontok alapján is összevethetők. Tehát az összehasonlítás középpontjában a *városirányítási elit* törvényhatósági bizottsági ülésein való részvételének változásai állnak 1929 és 1935 között. Ezek is lebonthatók foglalkozási csoportok, bekerülés, illetve lakhely szerint, valamint vizsgálhatók a vallási megoszlás, vagy a *belyi elit*ben alakított csoport alapján.¹⁸ Saját megközelítésemben a közgyűléseken való megjelenést egyfajta „mértékegységként” kezelem, a városirányításban való részvételek felhasználásával.¹⁹ Ezzel megpróbálom a *városirányítási elit*en belül is elkülöníteni azokat, akik ténylegesen részt vettek a város irányításában. Ezt a vizsgálatot makro- és mikroszinten is el akarom végezni, mivel az egész területre kivetítve akár eltérő adatokat is találhatunk az egyénekre lebontott vizsgálatokhoz képest. Az eltérések pedig akár magyarázatként is szolgálhatnak az egyes felvetésekre a debreceni elit viszonylatában. Természetesen a felosztás – ahogyan a többi – csak a jelenből a múltra vetített háló, semmiképp sem értelmezhető szó szerint, azonban mégis segíti ezen elitfőcsoport szűkítését és elemzését, súlypontosítását. Továbbá e szűkítés által felfedezhetjük, hogy kik voltak azok, akiknek leginkább érdeke fűződött a hatalmi pozícióhoz és annak megtartásához. A fennmaradt jegyzőkönyvek szövege alapján fény derülhet arra is – az egyes felszólalásokat vizsgálva –, hogy ki és milyen célból akart bekapcsolódni a város irányításába. A felsoroltaknak köszönhetően eljuthatunk kulcsfigurákhoz a városirányítást tekintve, akiknek megismerése, bemutatása is célom a későbbi munkáim során.²⁰

¹⁶ „1902-ben pedig úgy módosították az ülések rendjét, hogy évenként bétszer tartották meg és a délutáni órákban, tekintettel az elintézendő ügyek nagy számára és a képviselők elfoglaltságára. A rendes és rendkívüli közgyűlések időpontjáról és tárgyáról nemcsak a képviselőket, de a hírlap újján a város nagyközönségét is tájékoztatták.” Ölveti 1997. 148.

¹⁷ Ezzel csupán a bevezetőben említett új vizsgálati szempontot, illetve tézist kívánom alátámasztani, miszerint a városirányítási elit szűkíthető, ha a legfontosabb szervezetében való részvételt (passzív/aktív) vizsgáljuk. Így tovább pontosítható és könnyebben elemezhető a városirányításban „ténylegesen” résztvevő elit.

¹⁸ Szakál Gyula *Győri polgárok* c. munkájában a gazdasági elit meghatározására tett hipotézist bizonyította, miszerint „a város leggazdagabb 70 polgára nem azonos a törvényhatósági bizottság 70 (72) virilisével”. Szakál 2002. 362.

¹⁹ Ennek logikája mindössze annyi, hogy aki a legtöbb ilyen alkalmon megjelent, úgy vélem, annak a személynek (személyeknek) állt a leginkább érdekében beleszólni a város irányításába, vagy abban részt venni. A részvételt is két csoportra osztottam: 1. akár azzal a céllal, hogy elsőként értesüljön a várost érintő fontosabb ügyekről – passzív részvétel; 2. a legtöbb ülésen nemcsak jelen van, de rendszeresen felszólal (interpelláció), vagy indítványt kezdeményez – aktív részvétel.

²⁰ A kutatás során egyelőre csupán a törvényhatósági bizottság rendes közgyűléseinek a jegyzőkönyvét vizsgáltam, ahova már csak a kisgyűléseken korábban átbeszélt ügyeket terjesztették elő végleges formájukban. A kisgyűlések jegyzőkönyvének vizsgálata további távlatokat nyithat majd meg a most vizsgált elitel és tagjaival kapcsolatban. A felszólalások összefüggést mutathatnak az egyes személyek más elitfőcsoportban elfoglalt helyével, így például vizsgálható lehet, hogy miként segíthetett valakit a városirányítási elitben elfoglalt helye/szerepe a gazdasági vagy a társadalmi elitben való előbbre jutásban, vagy éppen az utóbbiban élvezett pozíciója a városirányítási elitbe való bekerülésben.

Az összehasonlítás előtt érdemes áttekintenünk, hogy a bizottságba kerülésnek milyen típusai voltak, és hogy azok milyen gyakorisággal fordultak elő a két vizsgált évben. Ennek ismertetése azért meghatározó, mivel a városirányításba való bekapcsolódás formája – tehát az, hogy hogyan jutott hozzá az adott pozícióhoz valaki – sokat elárul az adott személyről. A virilis- és a körzeti választások szerepe 1929 után jelentősen megnőtt, és új lehetőség nyílt a debreceni polgárok előtt a hatalom megszerzésére, az elíthez „tartozásra” – annak ellenére is, hogy a bejutást a törvények és a politika jelentősen befolyásolták.

Az 1929-es testületben 67 *virilist* számoltam össze, *választottként* pedig 63 főt. *Érdekképviselet* jogán 21 fő, *hivatalból* 16 fő került be a testületbe. Az *örökös, szakszerűség és vallásfelekezetet képviselő* alapján bekerülteket egy csoportként kezeltem, az ő csoportjuk 21 főt számlál. Végezetül olvashatunk *vegyes bekerülésekről* is, mely 10 főt takar (választott és virilis; hivatalból és virilis; szakszerűség és virilis; hivatalból és választott). 1935-ben a *virilisek* száma 71, a *választottaké* 68 volt. Az *érdekképviseleti* jogon 22 fő, *hivatalból* 18 fő került be. Az *örökös, szakszerűség és vallásfelekezetet képviselő* összesen 21 főt tett ki, a *vegyes bekerülés* (hivatalból és virilis; választott és virilis) alapján 2 főt jegyeztem. Ennél az adatbázisnál külön kiemelését kapott a *behívottak csoportja*, mely 9 főt jelentett. Mindkét esetben a bizottság elnöke a főispán volt, 1929-ben dr. Hadházy Zsigmond, 1935-ben báró Vay László.²¹

Bekerülés	1929 (fő)	1935 (fő)
Virilis	67	71
Választott	63	68
Hivatalból	16	18
Érdekképviselet	21	22
ÖSzV	21	21
Vegyes bekerülés	10	2
Főispán	1	1
Összesen	199	203

1. táblázat. A debreceni törvényhatósági bizottság tagjai bekerülésük jogcíme alapján 1929, 1935.

²¹ A számok a gyakorlatban eltérhettek a törvényben meghatározottól, ellenben az itt látható eltérések annak köszönhetőek, hogy többen nemcsak egy bekerülési kulcsnak feleltek meg. Például az 1929-es adatbázisban található hét személy, akik választottként és virilisként is jogot formáltak a bizottságban való részvétellel. A felhasznált forrásokban pedig nem volt elkülönítve az, hogy bekerülésüknél melyiket vették figyelembe, így külön csoportként kezeltem őket. (Ezáltal nagyobb esélyük volt a bekerülésre, illetve az egyik vagy a másik bekerülési feltételtől le is mondhattak, amely egy másik személy bekerülését tehetné lehetővé.) A törvényhatósági bizottságba felvehettek később is tagokat behívás alapján. Ezt a testület tagjai kérvényezhették, és a főispán szavazásra bocsájtotta a kérdést. A szavazás eredményétől függően kaphattak a szóban forgó egyének bekerülési jogot a testületbe. 1929-ben is tudunk ilyenről, viszont a tagok listájában ez nem volt elkülönítve. Illetve több esetben csak egyes ülésekre hívtak be tagokat, nem hosszabb időre. Példaként szolgálhat a korábban elmondottakra az 1929-es jegyzőkönyvben olvasható eset. Dr. Hegyemegi Kiss Pál lemondott a XV. választókerületben szerzett mandátumáról, és ezt Zöld Aladárna ruházták át, aki ennek köszönhetően szintén a testület tagja lett. Vargha (összeáll.) 1929.

1. kép. Dr. Hadbázy Zsigmond, Hajdú vármegye főispánja 1922–1932.

2. kép. Bárány László, Hajdú vármegye főispánja 1932–1937.²²

²² A képek forrása: Szoboszló Képeskönyve

A bekerülés áttekintése után érdemes megnézni a bizottság foglalkozási megoszlását is. Húsz nagyobb csoportot különböztettem meg a vizsgálatok rendszerezése érdekében.²³ A csoportosításban szerepelnek azok is, akiknek a foglalkozásáról nem találtam semmilyen adatot, *ismeretlen* címszó alatt. 1929-ben 21 tagról (11%) nem találtam információt, 1935-ben pedig 15 tagról (7%). Az 1929-es adatokkal kezdve, a legnépesebb foglalkozási csoportot a *városi tisztviselők* alkották 26 fővel. Őket követi a *földbirtokosok* csoportja 24 fővel. Említésre méltók az *ügyvédek*, akik 22 főt jelentettek a bizottságban. 1935-ben a testület legnépesebb foglalkozási csoportjába továbbra is a *városi tisztviselők* tartoztak, viszont számuk 35 főre emelkedett. A második helyen a *földbirtokosok* 27 fővel, utánuk az *ügyvédek* 21 fővel következtek. Látható tehát, hogy a két bizottság foglalkozási megoszlását tekintve nem találunk nagy különbségeket. Leolvasható, hogy a *földbirtokosok* (testületben elfoglalt) aránya nem változott az 1929-es adatokhoz képest, vagyis az 1929-es válság ellenére sem csökkent a súlyuk a *városirányítási elitben*. A legjelentősebbnek mondható változás a *magántisztviselők* csoportjának majdnem felére csökkenése, illetve a kereskedők létszámának majdnem megkétszereződése volt. Különös adatokkal szolgált a *házbirtokosok* csoportja, tagjai igen kis létszámban voltak jelen mindkét vizsgált év bizottságában. Az általam kutattott források nem tértek ki külön a házbirtokosságra, mint megélhetési formára (például a földbirtok esetében). A házbirtok sokszor csak másodlagosan jelent meg. A ház- és földbirtoktulajdonosokat emiatt kérdéses elkülönítve „foglalkozásként” kezelni.²⁴ Az 1929-es évre a törvényhatósági bizottság által összeállított legtöbb adót fizetők listája alapján két személy volt *házbirtokosként* feltüntetve, akik a testületbe nem kerültek be, csak póttagként választották meg őket (Czeglédy András, Sümeghy József). Mindazonáltal a *földbirtokosok* csoportjába is besoroltam a *gazdálkodóként* megjelölt egyéneket, illetve a „csak” *földbirtokosként* jelölteket is. Hasonló jellegű csoportosításra a házbirtokosok esetén nincs lehetőség.

Foglalkozási csoport	Év	
	1929	1935
Földbirtokos	25	29
Városi tisztviselő	26	32
Magántisztviselő	17	12
Kereskedő	8	14
Házbirtokos	0	2
Iparos	12	14
Vendéglős	1	0

²³ I. földbirtokos; II. városi tisztviselő; III. magántisztviselő; IV. kereskedő; V. házbirtokos; VI. iparos; VII. vendéglős; VIII. ügyvéd; IX. bíró; X. orvos; XI. gyógyszerész; XII. mérnök; XIII. pap, lelkész; XIV. tanár, tanító; XV. vasúti tisztviselő; XVI. állami tisztviselő; XVII. megyei tisztviselő; XVIII. magánzó; XIX. ismeretlen; XX. egyéb. Az elemzések során e személyeket nem veszem bele a számításba, azaz a száz százalékot a meglévő adatok alkotják majd. Ennek ellenére fontos megjegyezni, hogy a hiányzó adatok hatással lehetnek a megállapításokra.

²⁴ Szilágyinál is olvashatjuk, hogy a foglalkozásszerkezet körülírása során hasonló helyzet állt fent Kecskemét kapcsán is. „Példaként lehetne azt a 16 százaléknyi, 60 földbirtokost is említeni, akiket a források hol birtokosként, hol gazdálkodóként jelölnek meg. [...] Nem mindegy, hogy valaki pusztán földtulajdonos vagy emellett még gazdálkodik is [...]”. Bővebben lásd: Szilágyi 2017. 271. Hasonlóan kell gondolkodnunk a háztulajdonosokról is. A csekély létszám arra enged következtetni, hogy a vizsgált források ezt nem tartották elsődleges foglalkozásnak.

Foglalkozási csoport	Év	
	1929	1935
Ügyvéd	23	21
Bíró	1	1
Orvos	5	6
Gyógyszerész	4	2
Mérnök	5	6
Pap, lelkész	12	9
Tanár, tanító	16	17
Vasúti tisztviselő	7	7
Állami tisztviselő	12	16
Megyei tisztviselő	1	3
Magánzó	1	1
Egyéb ²⁵	2	5
Összesen ²⁶	178	197

2. táblázat. A debreceni törvényhatósági bizottság foglalkozási csoportok szerinti megoszlása 1929, 1935.

A városirányítási elit pozíciójukat megtartó tagjai

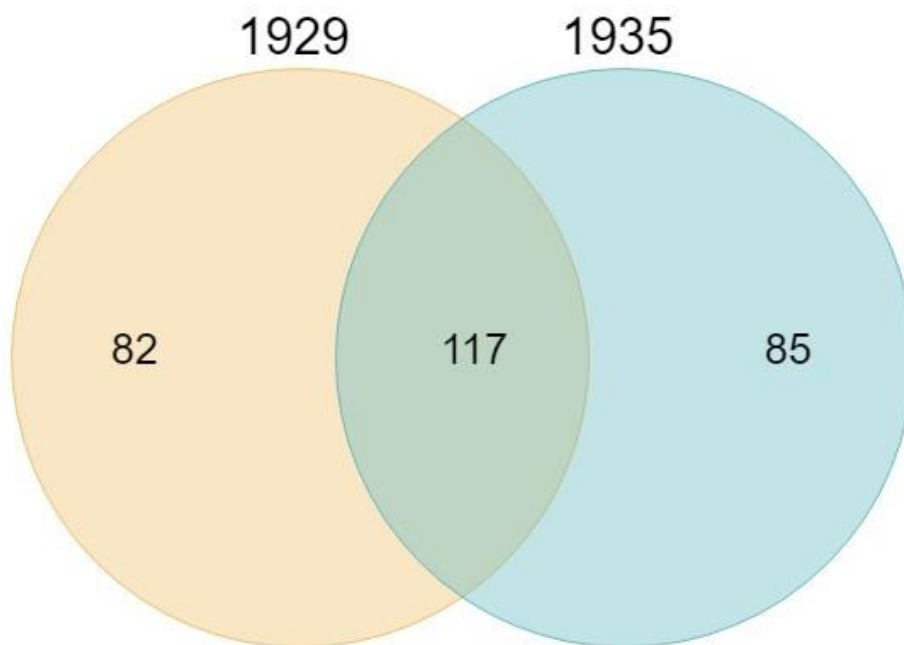
A következő összevetés az 1929-es testületben és az 1935-ös testületben is szereplő tagokat állítja középpontba. Ez alapján láthatóvá válik, hogy milyen arányban cserélődött ki a bizottság ez alatt a korszak alatt, mint öt év alatt. Ahogyan az 1. ábrán láthatjuk, ez idő alatt 117 fő mindkét testületben megtalálható, azaz 1929-ben és 1935-ben is bekerült a bizottságba. Ez az első esetben 59%-ot jelent, a másodikban 58%-ot. A két mintaévben az átfedéssel együtt 284 fő fordult meg a bizottságban. Tehát elmondható, hogy a városirányítási elit 41%-a ugyanaz maradt a vizsgált időszakban.²⁷ Emellett keletkezik két nagyobb csoport is: a „pozícióvesztők” és a „pozíciószerezők”. E két csoportot sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Ha az 1929-ben megválasztott, ám 1935-re a városirányítási elitből kiesett 82 főt nézzük, akkor nem szabad elfelejteni, hogy ez nem egyenlő azzal, hogy a helyi elitből is teljesen eltűntek volna.²⁸ Ugyanígy az 1935-ben bekerülő 85 fő sem feltétlenül először emelkedik elitpozícióba, lehet, hogy éppen korábbi gazdasági pozíciója vagy kapcsolatai – a társadalmi tőke – révén került be a városirányításba. Az említettek alapján felmerül a kérdés, hogy vajon tényleg a metszetben megjelenő szűkebb csoport felel-e meg a városirányítási elit magjának. Vagy akár ők jelenthetik a „tényleges” városirányítási elitet?

²⁵ A foglalkozásuk alapján nem ismert tagok ebbe nem tartoznak bele.

²⁶ Ebbe beletartoznak a *behívottak* is 1935-re vonatkozóan.

²⁷ Amely azért is szembevetendő, mivel a két év választásainak politikai kontextusa merőben különbözött egymástól. Thury 1934.

²⁸ A későbbiekben még foglalkozni kívánok a többi elitfőcsoporttal is, ahol erre a kérdésre még visszatérek.

1. ábra. Az 1929-es és 1935-ös debreceni törvényhatósági bizottságok metszete.

A kérdésekre a most felvázolt csoport alaposabb vizsgálata által kereshetünk válaszokat. Ha a *városirányítási elit* magját foglalkozások tekintetében vizsgáljuk, akkor csak három fő foglalkozása nem ismert. Emiatt a korábbi 117 fő 114-re redukálódik az elemzésben.²⁹ A két év szembeállítására összességében nem mutatott nagy változásokat. Az előbb említett 114 fő kapcsán viszont mobilitás mutatható ki számos esetben, a foglalkozást tekintve. Itt már a kisebb változások is jelentősebbek, hiszen egy-egy elittag mozgását vehetjük észre a foglalkozástípusok között. Közülük 17 esetben állapítottam meg foglalkozáshoz kapcsolódó változást.³⁰ A legtöbb esetben (6 fő, 3. táblázat) azt találjuk, hogy ezek a személyek előző foglalkozási csoportjukból, az *állami tisztviselő* foglalkozási csoportba kerültek. Ebből arra következtethetünk, hogy a *városi elitben* vagy *városirányítási elitben* elfoglalt helyük valamilyen módon hozzásegítette őket politikai, vagy akár egzisztenciális előbbre jutásukban. Mivel e munkának ezen jelenség – és ehhez hasonló jelenségek – kimutatása az egyik fő célja, később lehetőségem nyílik közelebbről is megvizsgálni, hogy ezeknek

²⁹ Ezt fogom 100%-nak tekinteni.

³⁰ Mielőtt a kimutatásaimat megosztanám ezzel kapcsolatban, több fontos, a megállapításokat befolyásoló tényezőt is meg kell említenem. Az egyes személyekhez tartozó foglalkozásokat érintően több forrást is fel kellett használnom, hogy minél több és minél pontosabb adatot illeszthessek az adatbázisokba. Sajnos ennek ellenére is van néhány eset, melyek kapcsán csak az egyik évre találtam feljegyzést. Ez összesen 28 személyt jelent, akiknek a foglalkozását csak 1928-as, illetve 1929-es források alapján kellett megadnom az 1935-ös adatbázisomban is. Elképzelhető, hogy közülük is voltak, akik 1935-re más foglalkozást űztek, viszont ezt alátámasztó forrást még nem találtam. Emiatt azt feltételezem, hogy az említett adatok hiánya azért állhat fenn, mivel a szóban forgó egyének foglalkozása nem változott. Továbbá, természetesen az is előfordulhat, hogy nem valós foglalkozásváltásról van szó, csupán – egyes személyek esetében – az egyik évben az egyik, egy másik évben pedig másik foglalkozás került előtérbe. Többek között emiatt is tartottam fontosnak több forrás megvizsgálását is, de több támpont sem zárhatja ki a fentebb taglalt lehetőséget.

mi állhatott a háttérben. Több esetben tapasztalható azonban, hogy a foglalkozás valójában nem változott, csupán a személyt megillető titulus lett más.³¹ Példának okáért Berencsy Zoltán orvosként volt nyilvántartva az 1929-es közgyűléseken, azonban 1935-re már a MÁV I. osztályának főorvosaként jelenik meg. Tehát foglalkozáscsoportok közötti mozgást tapasztalhatunk, viszont ez lényeges minőségbéli változást jelenthetett az adott személy számára. Ennél sokkal meghökkentőbb Bessenyei Gyula esete, aki 1929-ben műasztalos mesterként jelent meg a bizottságban, de 1935-ben már pénzügyi segédtitkárként működött a város alkalmazásában.³² Veverán Györggyel először még ügyvédként találkozunk, 1935-ben már rt. igazgatóként hivatkozik rá a Debrecen Cimtára.³³ Az egyik leglátványosabb változást Gassner Géza foglalkozásváltása jelentette. Tanárként jelent meg az 1929-es törvényhatósági bizottságban, ám 1935-ben már bankigazgatóként találkozhatunk vele.³⁴

Név	Foglalkozás 1929	Foglalkozás 1935
Budaházy-Bruckner Ernő	orvos	M. kir. eü. főtanácsos
Láng Sándor	ny. r. tanár (orvos)	M. kir. eü. főtanácsos
Márk Endre	ref. koll. ügyész	M. kir. udvari tanácsos
Serly Gusztáv	téglagyár-igazgató	M. kir. kormányfőtanácsos
Szűcs Géza	ügyész	M. kir. kormányfőtanácsos
Vargha Elemér	polgármester-helyettes és főjegyző	M. kir. kormányfőtanácsos
Berencsy Zoltán	orvos	MÁV I. osztály főorvos
Bessenyei Gyula	műasztalos mester	pénzügyi segédtitkár
Gassner Géza	tanár	ny. bankigazgató
Kardoss Gyula	felügyelő bizottsági tag (HÉV)	kereskedő
Kölcsey Sándor	ügyvéd	polgármester
Nagy János	ügyész-titkár	ügyvéd
Papp Gyula	görögkat. lelkész	gyógyszertár tulajdonos
Vásáry István	polgármester	főgondnok (ref.)
Veverán György	ügyvéd	rt. igazgató

3. táblázat. Változások az 1929-es és 1935-ös törvényhatósági bizottság tagjainak foglalkozásában.

³¹ „A foglalkozásszerkezet megalkotása nem a legegyszerűbb eljárások egyike. Leginkább azért nem, mert a multifunkcionális elit 41 százalékának a vizsgált időszakban legalább »két foglalkozása« ismert. Köztiük vannak olyanok, akik lényegében ugyanazt a munkakört látták el, csak más minőségben.” Szilágyi 2017. 271. Ehhez a gondolathoz csatlakozva, érdekes felfedezést tettem az 1930-as törvényhatósági jegyzőkönyv oldalain. Egy ülésen intézett interpelláció külön a „foglalkozás-halmaz” illegális mivoltára hívta fel a figyelmet. (Egy későbbi fejezetben fogok kitérni erre a bizonyos esetre, az 1929. szeptember 30-án tartott közgyűlés kapcsán.)

³² Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy Bessenyei továbbra is űzte volna műasztalos mesterségét, de az 1935-ös forrásaim már csak az utóbbi foglalkozását említik.

³³ Debrecen Cimtára 1928.; Debrecen Cimtára 1935.

³⁴ Azt meg kell jegyezni, hogy ehhez a megállapításhoz csupán egy-egy forrás áll rendelkezésemre, ami miatt valószínűnek tartom, hogy két különböző személyről lehet szó. A lakcímük, nevük egyezik, ám fennáll a lehetősége annak is, hogy a források keletkezése során az egyik név mellé nem odaaválto foglalkozás került.

Ezt a „magot” újabb vizsgálatnak vetve alá, kirajzolódik, hogy a teljes bizottságban megjelenő foglalkozási csoportok arányát tükrözi, mind a két évben. Ha a három legnépesebb foglalkozási csoport átlagát tekintjük a két évről, az összeshez képest, akkor a *városi tisztviselők* 60%-a, a *földbirtokosok* 61%-a és az *ügyvédek* 86%-a található meg ebben a magban.³⁵ Azt állapíthatjuk meg, hogy e három csoport közül a legjobban az *ügyvédek* tudták megtartani pozíciójukat a *városirányítási elitben*. De ez azt is jelentené, hogy vajon ők lettek volna a legdominánsabbak a várost érintő döntéshozásban? A következőkben erre a kérdésre keresem a választ.

Foglalkozási csoport	Év	
	1929	1935
Földbirtokos	17	16
Városi tisztviselő	18	17
Magántisztviselő	7	8
Kereskedő	5	6
Házbirtokos	0	2
Iparos	6	5
Vendéglős	0	0
Ügyvéd	20	18
Bíró	1	1
Orvos	4	2
Gyógyszerész	1	2
Mérnök	2	2
Pap, lelkész	8	6
Tanár, tanító	12	11
Vasúti tisztviselő	5	5
Állami tisztviselő	6	10
Megyei tisztviselő	0	1
Magánzó	1	1
Egyéb	1	1
Összesen ³⁶	114	113

4. táblázat. A szűkített elitcsoport foglalkozási megoszlása 1929, 1935.

³⁵ Ezt azért tartom fontosnak, mivel, ha az arányokat nézzük, akkor a kisebb létszámú – egy, vagy kétfős – csoportok könnyedén érhetnek el magasabb arányú részvételt. Mégis, ha ez eléri a 100%-ot is, még mindig messze áll a népesebb csoportok létszámától. (Az adatbázis alapján saját számítások.)

³⁶ Ebbe beletartoznak a *behívottak* is 1935-re vonatkozóan.

A közgyűléseken való részvétel elemzése

Vizsgálati szempont	Pozíciójukat megtartó elitek		Összes városirányítási elit	
	1929	1935	1929	1935
Átlagos jelenlét ³⁷	12	10	11	10
Maximális megjelenés	19	17	19	17
Minimális megjelenés	2	0	1	0
Legtöbbször megjelent	3	3	5	5
Legkevesebbszer megjelent	3	2	5	3

5. táblázat. A városirányítási elit egyénenkénti közgyűléseken való megjelenése 1929, 1935.³⁸

A közgyűléseket először is két fő típusra lehet bontani: *rendes* vagy *rendkívüli közgyűlés*. Ezek mellett volt még a *tisztújító közgyűlés*, melyen megválasztották a különböző bizottságok tagjait, illetve az *alakuló közgyűlés*, ahol az adott évre kijelölt törvényhatósági bizottság először ült össze. Alapvetően nem állapítható meg, hogy a közgyűlések típusa befolyással lett volna-e a megjelenések számára, hiszen a *rendes* és *rendkívüli közgyűléseket* is hol többen, hol kevesebben látogatták. Viszont a *tisztújító* vagy *alakuló közgyűlések* esetében kimutatható, hogy ezeken az eseményeken nagyobb létszámmal jelentek meg a bizottság tagjai.³⁹ Emiatt a részvételi arány vizsgálatához érdemes az *alakuló közgyűlésen* megjelentek létszámával kezdeni. Az ülést 1929-ben november 18-án tartották, 1935-ben pedig január 22-én. Ez az esemény azért fontos, mert ekkor a főispán hivatalosan is elindította az adott évben létrejött törvényhatósági bizottság munkáját. Az esetleges újonnan behívottakat – akik leginkább a megválasztott póttagok közül kerültek ki – ilyenkor iktatták be. Így láthatjuk, hogy ezen az alkalmon a megjelenés a városirányításban való részvétel szempontjából kulcsfontosságú. Az 1929-es adatok alapján az alakuló közgyűlésen, 1929. november 18-án a kinevezett 199 *rendes* tag közül 152 fő (76%) jelent meg, azonban az 1935. évre megválasztott bizottság alakuló közgyűlésén a kinevezett 202 *rendes* tag közül már 162 fő (80%) vett részt. Látható, még ha nem is teljes a részvételi arány, de igen magas számban jelentek meg a *városirányítási elit* tagjai.⁴⁰ Ha az általam előbb körülírt pozíciótartó elittagokat tekintjük, akkor elmondható, hogy 1929-ben 91 fő, azaz a megjelentek 60%-a vett részt. Az alakuló ülésen 1935-ben szintén 91 fő, mely a megjelentek 56%-át jelentette. Láthatjuk, hogy eme időszak folyamán *pozíciójukat megtartó elittagok* mindkét ülésen a társaság több mint felét tették ki. Szintén ezeket az elittagokat nézve, 1929-ben a további

³⁷ Egészre kerekített értékek.

³⁸ 1929-ben összesen 19, 1935-ben 15 közgyűlés vizsgálatára került sor.

³⁹ 1929-ben a legtöbben a december 31-én tartott *rendes közgyűlésen* jelentek meg, 160 főt számláltam. A legkevesebben az 1930. augusztus 18-án rendezett *rendkívüli közgyűlésen* vettek részt, mindössze 57 fő. 1935-ben a legnépesebb közgyűlés 187 jelenlevővel a december 20-án tartott *rendes közgyűlés*. A legkisebb létszámot a november 7-i *rendkívüli közgyűlésen* találhatjuk, csupán 41 fő jelent meg. Ezekből az adatokból is látszik, hogy összességében nehéz lenne megállapítani, hogy a közgyűlések típusa mennyire volt befolyásoló tényező a bizottsági tagok körében, ha azok látogatásáról volt szó. Sokkal elképzelhetőbb, hogy az adott gyűlés témája, vagy az azt övező körülmények nagyobb hatást gyakoroltak a megjelenések megoszlására.

⁴⁰ Ez a továbbiakban – láthatjuk majd – csökkenni fog, annak ellenére, hogy néhány ülésen különösen sokan jelentek meg.

tizenhatsz ülésen – az alakuló közgyűlés kivételével – 71 fő⁴¹ (63%) jelent meg átlagosan. Az 1935-ben tartott további tizenöt közgyűlésen átlagosan 69 fő⁴² (55%) számlálhatunk. Ha a teljes testületet vesszük példaként – szintén az alakuló közgyűlések nélkül – 1929-ben átlagosan 112 fő⁴³ (56%), 1935-ben átlagosan 125 fő⁴⁴ (62%) vett részt a gyűléseken. Ez utóbbi adatokból megállapítható, mind a két évre nézve, hogy átlagosan a teljes testület több mint fele vett részt az üléseken. Továbbá, az összes közgyűlést vizsgálva is az figyelhető meg, akárcsak a két alakuló közgyűlés kapcsán, hogy a szűkebb mag az üléseken átlagosan résztvevők több mint felét tette ki. Ezzel egy fontos alátámasztást nyer az az állítás, miszerint az említett kisebb csoport a város irányításában ténylegesen résztvevőket foglalja magába.

Ha a foglalkozási csoportokra bontott jelenléteket is megnézzük, akkor a korábban – az ügyvédekkel kapcsolatban – feltett kérdésre is választ kaphatunk. A két alakuló közgyűléssel kezdve, a három legnagyobb létszámú foglalkozási csoport: a *földbirtokosok*, *városi tisztviselők* és az *ügyvédek*. 1929-ben a legtöbben az ügyvédek voltak jelen, 16 fővel. A *földbirtokosok* és *városi tisztviselők* 15–15 tagja jelent meg ezen az alkalmon. 1935-ben szintén az *ügyvédek*et találjuk meg a legnagyobb számban, 15 fővel. A *földbirtokosok* közül 12, a *városi tisztviselők* közül 13 fő volt jelen (6. táblázat). Az összes további közgyűlésen való részvételt átlagolva hasonlóan szoros az első három hely. Látható, hogy a teljes *városirányítási elítthez* képest a legnagyobb eltérés a *városi tisztviselők* és a *földbirtokosok* körében tapasztalható. A megjelent *ügyvédek* zöme a *pozíciójukat megtartó elíttagok* körébe sorolható. Nemcsak a betöltött pozícióik megtartása miatt, hanem a közgyűléseken való magas és rendszeres részvételi arányuk miatt megállapítható, hogy a városi döntéshozásban elfoglalt helyük meghatározó volt.

Ha egyéni szinten vizsgáljuk a közgyűlések látogatását, akkor is különös eredményeket tapasztalhatunk. Természetesen az nem célom, hogy egyesével felsoroljam minden tag jelenléti arányát, hanem az üléseket legtöbbször látogatókat vizsgálom meg. Ezt a fajta besorolást azért tartom fontosnak, mert így lehetőség nyílik e személyek külön-külön való vizsgálatára. Ehhez hozzá tudjuk csatolni a jegyzőkönyvekben olvasható felszólalásokat, interpellációkat és egyéb tevékenységeket a városirányításban. Így beletekinthetünk a debreceni *városirányítási elit* munkájába.⁴⁵ Az összes alkalmat szemügyre véve 127 fő jelent meg több, mint a felén az üléseknek, melyből 82 fő a *pozíciójukat megtartó elíttagok* csoportjához tartozott. Az átlagos jelenlét egyénekre bontva 1929-ben 11 volt, 1935-ben 10 (5. táblázat). A *pozíciójukat megtartó elíttagok* 1929-ben átlagosan 12-szer jelentek meg közgyűléseken, 1935-ben 10-szer. A közgyűlések mindegyikén kizárólag öt fő volt jelen: dr. Harsányi Gusztáv kúriai bíró, Szabó Elek árvaszéki ülnök, Zöld József tb. főjegyző tanácsnok, dr. Hadházy Zsigmond főispán és Schwarcz Vilmos bankigazgató. Közülük az első három fő a *pozíciójukat megtartó elíttagokhoz* tartozott.

⁴¹ Kerekített érték. Eredeti érték: 70,83. Adatbázis alapján saját számítás. (Az arányok a teljes testület létszámához viszonyítva értelmezendők.)

⁴² Kerekített érték. Eredeti érték: 69,33.

⁴³ Kerekített érték. Eredeti érték 111,61.

⁴⁴ Kerekített érték. Eredeti érték 124,53. (Az arányok a teljes testület létszámához viszonyítva értelmezendők.)

⁴⁵ Következő munkámban ezek a személyek kapnak majd kiemelt szerepet.

Foglalkozási csoport	Pozíciójukat megtartó elittagok átlagos jelenléte		A teljes városirányítási elit átlagos jelenléte	
	1929	1935	1929	1935
Ügyvédek	13	12	15	14
Városi tisztviselők	14	12	18	21
Földbirtokosok	10	10	14	17
Tanárok, tanítók	7	5	8	8

6. táblázat. Pozíciójukat megtartó elittagok és a teljes városirányítási elit közgyűléseken való részvételének átlaga 1929, 1935.⁴⁶

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy eddig csak a „passzív” tényezőket vettük számításba. Emellett érdemes megnéznünk, hogy a *városirányítási elit* tagjai mennyire vettek részt aktívan a város dolgaiban. Kezdve ennek bemutatását egy igen szembetűnő példával: az 1930. február 13-án tartott rendes közgyűlésen dr. Reke Gusztáv tiszti alügyész és Csorba Antal tb. alügyész interpellációban kérvényezték a törvényhatósági bizottságban szolgálatban álló ügyvéd tisztviselők juttatásainak növelését. Ez évi 600 pengőt jelentett azok számára, akik szolgálatukban ügyvédi képzéshez köthető feladatot látnak el, és évi 300 pengőt azok részére, akik ügyvédi oklevéllel rendelkeznek, de feladatörük nem ügyvédi teendőkhöz kötött.⁴⁷ Az ügyvédek magas részvételi arányuk mellett aktívan is részt vettek az üléseken. Példánk alapján fény derül arra is, hogy ennek oka – ebben az esetben biztosan – saját egzisztenciájuk gyarapítása volt. Természetesen ez nemcsak az interpellációt megfogalmazó és benyújtó személyek érdeke volt,⁴⁸ hanem a bizottságban szereplő foglalkozási csoporté is. A 23 ügyvéd közül 14 fő vett részt ezen az ülésen, amely az átlagokat tekintve nem vezet új megállapításra, ám láthatjuk, hogy ebben az esetben is az ügyvédek több mint fele érdeklődött – feltehetően – az ügy kimenetele iránt. Ha az összes közgyűlés részvételi arányát tekintjük, akkor Rásó Sándor jelent meg a legtöbb alkalmon (17 alkalom). Őt követően öt fő jelent meg a legtöbb ülésen (15 alkalommal): Fényes Jenő, Hegedűs Jenő, Markovits Elemér, Ménes Lajos és Ruzska István.⁴⁹ A fent említett februári közgyűlésen – melyen az ügyvédek juttatásáról esett szó – Rásó Sándor kivételével a legtöbb alkalmon résztvevő ügyvédek mind megjelentek.

Ami ezen érv ellen szól, az nem más, mint a tény, hogy az ügyvédek körében messze nem ez volt a leglátogatottabb törvényhatósági ülés. A legtöbb ügyvéd (21 fő) az 1929. december 31-i rendes közgyűlésen vett részt. Ezt követően az alakuló közgyűlésen voltak

⁴⁶ A feltüntetett számok kerekített értékek.

⁴⁷ „[...] a jövőre kiterjedő hatállyal annak elhatározását kérik, hogy Debrecen szab. kir. város törvényhatóságánál tényleges szolgálatban álló mindazon tisztviselők, akik ügyvédi oklevéllel rendelkeznek és szolgálati beosztásuk és hivatali tevékenységük olyan, amely ügyvédi képzéshez van kötve, évi 600 pengő, akik ügyvédi oklevéllel rendelkeznek ugyan, de nem ügyvédi teendőket látnak el, évi 300 pengő fizetés természetével bíró nyugdíjba is beleszámítható külön képzési pótlékban részesedjenek és pedig a jelenleg szolgálatban levők az 1929. évi július hó 1. napjától, az ezután szolgálatba lépők pedig a szolgálatba lépésüket követő hónap első napjától, illetve a már városi szolgálatban állóknál az ügyvédi oklevél megszerzését követő hónap első napjától kezdve.” Vargha (összeáll.) 1930. 114. (1930. február 13. 2. füzet 65. bkgy.)

⁴⁸ Az interpellációra vonatkozóan meg kell vizsgálni a kisgyűlések iratanyagát, melyek tartalmazhatnak fontos, plusz információt az ügyvel kapcsolatban.

⁴⁹ A felsoroltak közül Ménes Lajost leszámítva mindenki a pozíciójukat megtartó elittagok szűkebb csoportjába tartozik.

a legtöbben (19 fő), melyet az 1930. november 27-i rendkívüli közgyűlés követett 18 fővel. Ezen kívül 17 ügyvéd vett részt további öt közgyűlésen.⁵⁰ A december 31-i ülésen a szakbizottságokat és felügyelőbizottságokat érintő szabályrendeletekről esett szó, illetve ezek tagjainak megválasztása volt napirenden. Ezek mellett a törvényhatósági kisgyűlés tagjait is ezen az alkalmon választották meg.⁵¹ Elképzelhető, hogy e pozíciók betöltése miatt jelentek meg az átlagosnál nagyobb létszámmal ezen a közgyűlésen.

Ismét egy újabb „csoportot” létrehozva a vizsgált eliten belül, azt láthatjuk, hogy 1930-ban 43 személy szólalt fel összesen, minden ülést számba véve.⁵² Tehát a teljes *városirányítási elit* 22%-a vett részt „aktívan” a közgyűléseken. Közülük 28 fő tartozik a *pozícióját megtartó elíttagok* közé, eszerint a felszólalók 65%-a. Ez még inkább segít leszűkíteni a vizsgálatokat, ha a tényleges *városirányítási elitet* próbáljuk kiszűrni.⁵³ A legtöbb felszólalás az 1930. szeptember 30-i rendes közgyűlésen jegyezhető, melyen a törvényhatósági bizottság tagjai⁵⁴ 17 felszólalást és interpellációt intéztek a gyűlés és a polgármester felé.

1935-ben 34 személyt számoltam a törvényhatósági bizottság tagjai közül, akik felszóltak a közgyűléseken. Az akkori teljes *városirányítási elit* 16%-a. 1930-hoz hasonlóan, a felszólalók 65%-a számított *pozícióját megtartónak*. Látható, hogy bár a teljes testülethez képest csökkent az „aktívan” résztvevők aránya, a pozíciójukat megtartók továbbra is jócskán kivették a részüket a közgyűlés eseményeiből. Ez megerősítheti korábbi felvetésemet, miszerint az üléseken való aktív részvétel a városirányításba való „beleszólás mértékét”⁵⁵ jelentheti. A legtöbb felszólalás az 1935. június 19-én és 20-án tartott rendes közgyűlésen történt, tizenhárom interpelláció érkezett a testület felé.

Nevekhez kötve a fentebb említett adatokat, a gyűlések látogatói közül 1930-ban Hegyemei Kiss Pál a legkiemelkedőbb. Tizenkétszer indítványozott, interpellált öt különböző ülésen. Őt követve Gombossy Zoltán hatszor szólalt fel a közgyűléseken.

1935-ben a legtöbbször Pataky József nevét találjuk meg, aki 18 interpellációt és indítványt intézett a testülethez. Őt – ahogyan 1930-ban is – másodikként Gombossy Zoltán követte 8 felszólalással.

Két közgyűlés bemutatása a felszólalások tükrében

Az 1930. szeptember 30-i közgyűlés

A közgyűlésen elsőként Harsányi Gusztáv intézett önálló indítványt a homokkerti vasút ügyében.⁵⁶ A legtöbbször Gombossy Zoltán és dr. Hegyemei Kiss Pál szólalt fel. Az ülés egyik legtöbbet vitatott témája azonban először dr. Brunner Lajos, majd Labancz

⁵⁰ 1930. január 13-i, május 15-i, június 25-i, augusztus 30-i és szeptember 30-i közgyűlések.

⁵¹ Vargha (összeáll.) 1929. 18. füzet.

⁵² Ennek a társaságnak a fele legalább egyszer felszólt a közgyűléseken.

⁵³ Természetesen nem feledkezhetünk meg arról, hogy az interpellációk, előterjesztések nem minden esetben közvetlenül a város közéletének befolyásolására irányultak.

⁵⁴ Ezt fontosnak tartom kiemelni, mivel nemcsak a törvényhatósági bizottság tagjai szólaltak fel, illetve nemcsak az őket közvetlenül érintő ügyeket tárgyalták.

⁵⁵ Lásd a 18. és a 20. lábjegyzetet.

⁵⁶ A vizsgált évek üléseinek felszólalói túlnyomórészt a közlekedés ügyében kérvényeztek változtatásokat (a vasút menetrendje, a közutak minősége stb.).

András törvényhatósági bizottsági tagok interpellációiban jelent meg. Ez pedig nem más, mint az „álláshalmazás”⁵⁷ kérdése. Brunner a tisztiorvosok mellékfoglalkozásaira hívja fel a figyelmet: „*Van-e tudomása a polgármesternek arról, hogy a város tiszti orvosai között vannak, akik egy, sőt több hivatalos állást is betöltöttek. Megengedik-e ezt az érvényben levő szabályrendeletek? Elegendő fizetése és legális mellékjöveldelme van-e a tiszti orvosoknak, hogy szabálytalanságok elkövetésére ne legyenek kényszerülve? Ha nincs, hajlandó-e a polgármester úr és van-e módjában a tisztiorvosok fizetésének rendezésére olyan javaslatot tenni, hogy ne legyenek kénytelenek állástalan és a mindennapi kenyérért küzködő kartársaiknak egyenlőtlen, szabályrendeletbe ütköző antiszociális versenyt kifejteni és álláshalmazást elkövetni.*”⁵⁸ A polgármester ebben az esetben azt a választ adta, hogy megkezdte a szükséges intézkedéseket és a legközelebbi alkalmon újra tárgyalják az ügyet. A következő interpelláció Labancztól származik, aki az ipartanonciskola igazgatója dr. Gulyás István álláshalmazása miatt nyújtott be panaszt. „*Van-e tudomása a polgármester úrnak arról, hogy az ipartanonciskolában az elmúlt iskolai tanév végén dr. Gulyás István igazgató beadta a lemondását, amelyet a tanonciskola felügyelőbizottsága tudomásul is vett. Ez a lemondás azért történt meg, mert köztudomásúvá vált, hogy dr. Gulyás Istvánnak előző tanári alkalmazásából 350 pengő havi nyugdíja van és ezenkívül egy nagy ipar-vállalat, a Gazdák Sütődéje Rt. igazgatója. Van-e tudomása a polgármester úrnak arról, hogy a felügyelő bizottság a folyó tanévre nem pályázat útján töltötte be az igazgatói tisztséget, hanem a pályázat mellőzésével újra dr. Gulyás Istvánt bízták meg az igazgatói teendők ellátásával. A felügyelőbizottság nem vette figyelembe azt, hogy dr. Gulyás István ilyenformán három helyről is teljes jövedelmet jelentő fizetést bír s az iparvállalat vezetése mellett az igazgatói teendőket csak az ügy rovására láthatja el. Ezenkívül figyelmen kívül hagyta a felügyelőbizottság azt a körülményt, hogy kitűnően képzett tanerők állás nélkül nyomorognak s így az igazgató állás betöltése teljes sikerrel történhetett volna anélkül, hogy a felügyelőbizottság álláshalmazáshoz segítette volna dr. Gulyás Istvánt.*”⁵⁹ Amint a két forrásból olvashatjuk, nyilvánvalóvá válik, hogy az elit – de elképzelhetően a közvélemény is – etikátlannak tartotta az álláshalmazást. Egyrészt ez megerősíti a felvetést, miszerint az elit tagok között éles versengés állt fent. Továbbá kétségtelenül tetten érhető a hatalom megszerzéséhez/megtartásához felhasznált anyagi tőke felhalmozása. Az elitben elfoglalt hely megtartásához a jövedelemhalmozás és a vagyonepítés fontos faktorok voltak.⁶⁰ Ezzel szemben itt azt láthatjuk, hogy az adott elit tagok a megszerzett helyüket azáltal próbálták biztosítani, hogy a többi – „ellenfél” – elit tag jövedelmének forrásait próbálták csökkenteni – közvetlen vagy közvetett módon.⁶¹ Ha a materiális tőkétől eltekintünk, a hivatkozott események egyúttal a humán tőkétől⁶² is megfoszthatták az álláshalmazás vádjával illetett személyeket. Természetesen a korábbi stá-

⁵⁷ „Több állás, munkakör, hivatal vállalása egyidejűleg, rendsz. a jövedelem halmozása végett.” A magyar nyelv értelmező szótára (álláshalmazás).

⁵⁸ Vargha (összeáll.) 1930. 772. (1930. szeptember 30. 12. füzet 494. bkgy.)

⁵⁹ Vargha (összeáll.) 1930. 780. (1930. szeptember 30. 12. füzet 500. bkgy.)

⁶⁰ Szilágyi 2017. 50.; Biró 2020. 2–3.; Szakál 2002. 91–92. Erre az egyik legszembetűnőbb példa – a már említett – virilista, mely nemcsak a gazdasági elitben elfoglalt hely biztosítására, hanem más elit csoportokba való bejutásra is lehetőséget adott.

⁶¹ Azért fogalmaztam így, mivel nem tudhatjuk biztosan, hogy egy ilyen – vagy ehhez hasonló – szándék állt volna az intézkedések mögött. Ennek ellenére a következmények mindenképp ezzel a „mellékhatással” is együtt jártak.

⁶² „A humán tőke magába foglalja az egyén veleszületett képességeit, adottságait, az egészségi állapotát, az oktatás és képzés során szerzett ismereteket, illetve azt a kapcsolatrendszert, amellyel, és amelyen keresztül érintkezik a társadalom többi tagjával, más csoportjaival.” Szilágyi 2017. 50. A jelenlegi példa alapján a fogalom utolsó szakaszára – a kapcsolatokra – fordítottam a hangsúlyt.

tuszuk során megszerzett humán tőke az állás elvesztése után is megmaradhatott. A polgármester válaszában megindokolta, hogy a törvényhatóság nem rendelkezhet erről, emellett megjegyezte, hogy semmi panasz nem érkezett az említett személyre.⁶³

Az 1935. június 19–20-i közgyűlés

Ez a rendes közgyűlés két napon keresztül folyt. A legtöbbször Lengyel Zoltán indítványozott (három alkalommal) és összesen tizenhárom felszólalást intéztek. Ez az alkalom nemcsak a felszólalások, hanem az új városi tisztségviselők megválasztása miatt is fontos lehetett a bizottság tagjai számára. Tizenhat városi tisztségviselőt választottak meg, akik az ülés végén (másnap) esküt is tettek. Ennek ellenére érdemes megjegyezni, hogy az alkalmon huszonzét földbirtokos volt jelen, melynek oka – nagy valószínűséggel – három interpelláció témájával magyarázható. Az egyik dr. Rásó Sándor és társai önálló indítványa a városi legnagyobb birtokok parcellázása ügyében bizottság kiküldése miatt, a másik Horváth András és társai önálló indítványa a gazdaadósságok végleges rendezésének felfüggesztése érdekében a magyar királyi kormányhoz felirat intézése ügyében. A harmadik pedig Zöld László és társai önálló indítványa a középfokú mezőgazdasági iskola felállítása tárgyában.⁶⁴ Ezek mellett az ülés fontos részét képezte a mezőgazdasági statisztikai összeíró biztosok díjazására való rendkívüli hitel engedélyezése. A legnagyobb bizonyossággal arra következtethetünk, hogy a földbirtokosok csoportja ezen ügyekhez kapcsolódó érdekeinek szeretett volna érvényt szerezni, emiatt jelenhettek meg a legnagyobb létszámmal.⁶⁵ Ez is megfelelően példázza azt, hogy az üléseken való részvétellel leginkább az ott tárgyalt kérdések, személyes előrejutás és pozíciójuk megszilárdítása motiválta őket.

Összegzés

A tanulmány céljaként azt tűztem ki, hogy a debreceni *városirányítási elit*et egy másik perspektívából mutatom be, a már megszokott vizsgálati szempontok érvényesítése mellett. A két év összehasonlításával a munka középpontjába az a csoport került, amely a korszakban – igaz számos tényező befolyása mellett – a leginkább meg akarta tartani a hatalmat. Ezen metszet kvantitatív vizsgálata során, a foglalkozási csoportok szempontjából az ügyvédek emelkedtek ki a leginkább, de a városi tisztviselők és földbirtokosok is jelentős számmal képviseltették magukat. A testületet a közgyűléseken való megjelenések és a passzív részvétel alapján is áttekintettem, az üléseken aktívan részt vevő tagok elemzése pedig tovább árnyalta a képet. Az így körvonalazódó személyek új kutatási irányt adtak a debreceni városirányítási elit megismeréséhez. Ezt azért is tartom fontosnak, mivel a kutatási módszerek kvantitatív jellegét igyekszik ellensúlyozni. Kutatásom következő állomásaként az így körülírt személyeket fogom tüzetesebben megvizsgálni. Ezáltal a testületben eddig adatként szereplő elittagok attitűdjének, kapcsolatainak és életútjának a bemutatása is elérhetővé válik.

⁶³ Vargha (összeáll.) 1930. 780. (1930. szeptember 30. 12. füzet 500. bkgy.)

⁶⁴ Vargha (összeáll.) 1935. 325., 727., 731. (9. füzet.)

⁶⁵ A földbirtokos foglalkozási csoportból mindössze ketten nem voltak jelen az ülésen.

3. kép. Hegymegi Kiss Pál emlékműve.⁶⁶

⁶⁶ Nyul 2020.

Bence Biró

The City Management Elite of Debrecen between 1929 and 1935

The focus of my work is the analysis of the city management elite in Debrecen. For this, I find it necessary to describe the methodological antecedents of my investigations, which points at the origin of the techniques and investigation aspects used for individual findings, as well as an explanation of the concepts I use. This description is then followed by a comparison of the legislative authority committees of the two years examined (1929, 1935), in which I have the opportunity to establish a narrower elite group. Using examples drawn from contemporary sources, I study this group based on their attempts to retain and gain power.

Források

1929. évi XXX. tc. Online-változat: Ezer év törvényei, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92900030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torveny%3Fkeyword%3D1929%2520XXX>
- Debrecen Címtára 1928. Teljes közigazgatási, ipari, kereskedelmi és egyesületi címtár. Debrecen, 1928.
- Debrecen Címtára 1935. Debrecen címtára. Teljes tisztii, közgazdasági és társadalmi címtár 1935. Debrecen, 1935.
- Debreceni Független Ujság 1934. Szégyenfoltok a debreceni választáson. Debreceni Független Ujság, 32. évf. (1934), 1934. december 18. 1–6.
- Debreceni Hírlap 1934. Nagy győzelmet aratott a Nemzeti Egység Pártja. Debreceni Hírlap, 1934. december 17.
- Debreceni Ujság 1934. Megsemmisítő győzelmet aratott a Nemzeti Egység a kerületi választásokon. Debreceni Ujság, 38. évf. (1934), 285. sz., 1934. december 18. 1–3.
- Nyul 2020. Nyul Imre: „Hegymegi Kiss Pál emlékműve” c. alkotás fotói Debrecen településről (2020. 02. 22.). Köztérkép, <https://www.kozterkep.hu/40296/hegymegi-kiss-pal-emlekmuve#vetito=397610>
- Szoboszló Képeskönyve Szoboszló Képeskönyve (... Szoboszló az én képeskönyvem ...). Hajdú vármegye ispánjai, <https://www.szoboszlok-epeskonyve.hu/konyvtar/newsorok/ispánok.php?by=nev&ord=asc>
- Vargha (összeáll.) 1929. Debrecen Szabad Királyi város Törvényhatósági Bizottsági Közgyűlése Jegyzőkönyveinek Gyűjteménye. Összeállította: Vargha Elemér. Debrecen, 1929.
- Vargha (összeáll.) 1930. Debrecen Szabad Királyi város Törvényhatósági Bizottsági Közgyűlése Jegyzőkönyveinek Gyűjteménye. Összeállította: Vargha Elemér. Debrecen, 1930.
- Vargha (összeáll.) 1935. Debrecen Szabad Királyi város Törvényhatósági Bizottsági Közgyűlése Jegyzőkönyveinek Gyűjteménye. Összeállította: Vargha Elemér. Debrecen, 1935.

Szakirodalom

- A magyar nyelv értelmező szótára Online-változat: Arcanum, Reference Library <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelvertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/allashalmozas-1D241/>

- Biró 2020. Biró Bence: Debreceni elitkutatás a két világháború között. Egyetemi szakdolgozat. Debreceni Egyetem BTK. Debrecen, 2020.
- Lengyel 1993. Lengyel György: A multipozícionális elit a két világháború között. Bp., 1993.
- Ölveti 1997. Ölveti Gábor: A virilizmus érvényesülése a debreceni törvényhatósági bizottság szervezetében /1872–1929/. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIV. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, (1997). 131–152.
- Szakál 2002. Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940. Bp., 2002.
- Szilágyi 2017. Szilágyi Zsolt: Föld és hatalom. Bp., 2017.
- Takács 2005. Takács Tibor: A városi elit és a városi önkormányzat Nyíregyházán a 20. század első felében. Debrecen, 2005.
- Timár 1993. Timár Lajos: Vidéki városlakók. Bp., 1993.

Nagy Bettina

Kovács András: Fejedelmek gyógyítói. Gyógyítók, gyógyszerek és gyógyítás az erdélyi fejedelmek udvarában a 17. század első felében.
L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018. 196 pp.

Napjaikban is feltétel nélkül megbízunk orvosainkban. Egészségünk megőrzése miatt igyekszünk megfogadni tanácsaikat. Azt azonban gyakran láthatjuk, hogy a nagyobb és komolyabb betegségek terén az orvostudomány olykor még ma is a megfelelő gyógymódok után kutat. A huszonegyedik század fejlett tudománya és technikája mellett fennállhat, s évszázadokkal ezelőtt, a fejedelemség korában sem volt egyszerű dolga a gyógyítóknak. Az orvosok azonban mindig segíteni, gyógyítani igyekeztek, s felhasználták ehhez az adott korszak kínálta lehető legjobb módszereket, orvosságokat és eszközöket.

Kovács András művészettörténész munkája a *Fejedelmek gyógyítói, Gyógyítók, gyógyszerek és gyógyítás az erdélyi fejedelmek udvarában a 17. század első felében* című munkája 2018-ban látott napvilágot a L'Harmattan Kiadó gondozásában. Az 1603 és 1658 között keletkezett számadáskönyvek jó alapot biztosítottak ahhoz, hogy a korszak gyógyítóit megismertesse a szerző. A mű 9 részre osztható.

A kötet első részében az orvosok bemutatására helyeződik a hangsúly. Amit tudni lehet a korszak orvosi képzéseit illetően, az nem más, minthogy hároméves bölcsészeti kurzus elvégzését követően majd öt évig tartó orvosi felkészülés következett az orvosi pályát választók körében. A nyolc évig tartó képzés után egy év gyakorlatot teljesítve szerzhették meg a „*medicinae doctor*” címet. Az igencsak befolyásos értelmiségieknek lehetőségük adódott arra, hogy a korszak legnívósabb egyetemein tanulják ki az orvosi hivatást. A fejedelem orvosait a szerző időrendi sorrendben reprezentálja az olvasó elé, összegyűjtve minden lehetséges információt, amelyet a számadáskönyvek nyújtanak. Elsőként egy német származású orvos, Andreas Marci (Marczi András) érkezett a fejedelmi udvarba, hogy a fejedelemasszonyt gyógyítsa. 1615 és 1616 között egy Törökországból érkezett zsidó orvost említettek a fejedelem környezetében. Spillenberger Sámuel Thurzó György orvosaként kezdte pályafutását, majd később kerülhetett Bethlen Gábor szolgálatába. Gyakorta előfordult, hogy az Erdélyen kívül praktizáló orvosokat is felkérték a fejedelem és a fejedelemasszony gyógyítása miatt. Így lehetett lehetősége Gatti Miklósnak is, hogy a fejedelem szolgálatában gyógyítson. A fejezet további részében 1653-ig kapunk egy részletes bemutatást a fejedelem szolgálatában gyógyító orvosokról.

Az orvosok mellett népi gyógymódokat is alkalmazó orvos-emberek és orvos-asszonyok is gyakran megfordultak a fejedelmek környezetében. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem első feleségét, Károlyi Zsuzsannát 1615-ben egy Szásznyíresről származó orvos asszony, négy évvel később, 1619-ben pedig Kövesdről származó orvos asszony gyógyította. A fejedelemasszony betegségét Báthory Anna és „boszorkánytársai” bűvölésének tulajdonították, s kérték őket, hogy segítsék Károlyi Zsuzsanna gyógyulását. Bethlen István szemfájását egy kenő asszony próbálta gyógyítani, s felesége betegségeit is egy orvos asszony kezelte. Bethlen Gábor szolgálatában is voltak orvos emberek, a szerző a források közül két személyt említ; elsőként egy Imre nevű orvost, majd később egy Hídalmásról származó paraszt doktort. Utolsóként pedig egy orvos asszonyról olvashatunk, aki I. Rákóczi György gyermekeit gyógyította.

A harmadik fejezetben a kora újkori sebészek, 17. századi nevükön szólítva a feredősök munkájába nyerhetünk betekintést. A feredős mesterségből váltak ki a későbbiek folyamán a borbélyok és a seborvosok is. A fürdősök és a borbélyok közötti differenciálódás hamar megtörtént, a borbélyok és a seborvosok munkája későbbre tehető. A gyulafehérvári palotához tartozott egy fürdőház is, amelyből az következik, hogy fürdősök is tartoztak a fejedelmi udvartartáshoz. 1623-ban egy névtelen feredős tűnt fel a fejedelem szolgálatában, akit az 1629-ben keletkezett források Feredős Mihály néven tartottak számon. Kolozsváron egy Melchior nevű, segesvári feredőst említettek a fejedelem kíséretében.

A borbélyokat a társadalom alacsonyabb megbecsültségű tagjai közé sorolták a 17. század folyamán. Tevékenységeik körébe főként a sebek, kelések kezelése és gyógyítása, a törések és egyéb külső sérülések kezelése tartozott. Az orvosok által előre meghatározott kezelések kiegészítéseként láthatták el a feladataikat. Gyakorta előfordult, hogy az egészséges emberek is igénybe vették ezeket az ún. megelőző kezeléseket. Fő tevékenységi körükbe a csonttörések, a köpölyözés, foghúzások, érvágás és a harcok során keletkezett kisebb sérülések gyógyítása tartozott. Kovács András a gyulafehérvári városi jegyzőkönyvek segítségével borbélymesterséget végző személyekről is részletes leírásokkal szolgál a *Borbélyok* című fejezetben. A Báthory Gábor által elfoglalt Szeben városában 1613 és 1614 között felszámolt borbélycéh kiváltságlevelei számos értékes információt rejtenek. Mindemellett 1562-ből maradt fent az a céhlevél, amely a sebészek és a borbélyok közös céhlevelét tartalmazta. 1568-ban megújították a céhlevelüket, majd véglegesen 1628-ban fogalmazták meg a marosvásárhelyiek a jóváhagyott céhszabályzatukat. A borbélyinasok három tanulóév után válhattak legénnyé. A céhbe iratkozó legényektől alapkövetelményként várták el a szederjes, az érlelő és a mályvakenőcs elkészítését. A legénynyé váláshoz a céhlevél értelmében fogat kellett húzni, s amennyiben a legény ezt nem tudta megtenni, úgy csak fele annyi bért kaphatott. A borbélyvá válás során mesterremeket kellett bemutatni. Ennek értelmében a leendő borbélyoknak ki kellett köszörülni egy új hajvágó ollót és egy új borotvát. Sebőzetet és egy új tapaszt is be kellett mutatni. Az új tapaszt mellett szükség volt egy egyszerű száraz tapaszt és egy barna tapaszt elkészítésére, s ezek mellé egy kenőcsöt is ki kellett keverniük. Égés és égési sérülés miatt tudniuk kellett kötözni a sebeket, s hozzá poroldatot és vérzéscsillapítót készíteni. Lábtörés esetén pedig ismerniük kellett a megfelelő kötés elkészítését. A borbélyvá válást követően a borbélyok – amennyiben az adott városban orvos is dolgozott – az orvos akarata és tudta nélkül nem adhattak ki semmilyen sebőzetet a betegek részére.

Kolozsvár egyik legtekintélyesebb borbélyaként tartották számon Borbély Egyedet, akinek a hagyatékában igen részletes és gazdag leírás volt megtalálható receptekről és orvosi könyvekről, emellett pedig műhelyének felszereléseiről is. Műhelyében különböző orvosi és sebészi eszközök is helyet kaptak, mint például egy láncos, ún. „vállvető gép”, amelyet a ficamok kezelésére használhatott. Fogászati beavatkozásokhoz kis és nagyobb vasfogókat és fogtaszítót használt. Műhelyében ezen kívül fecskendő, üveg köpölyök, érvágó kések és beöntéshez használatos kristálycsövek is megtalálhatók voltak. 1615-ben a fejedelemasszonyt is gyógyította egy borbély, s 1626-ban már Bethlen Gábor fejedelem udvarában két seborvost is említettek a források.

A fejedelmi udvarban a borbélyokon és a fürdősökön kívül a patikusoknak is fontos szerep jutott. 1617-ben Bethlen Gábor udvartartásában már találkozhatunk egy patikus-sal, aki első feleségét, Károlyi Zsuzsannát is ellátta különböző gyógyszerekkel. 1625-ben

egy bizonyos Cornelius Gatti nevű patikus érkezett a fejedelem szolgálatába, aki egy évvel később már Brandenburgi Katalin kíséretében is jelen volt. 1631-ben I. Rákóczi György kíséretében tűnt fel Patikárius Ceasar, aki korábban a fejedelemasszony patikáriusa volt. Mindezek mellett tudjuk, hogy a fejedelmek mellett rendszerint több gyógyszerész is dolgozott. Gyulafehérvárott a patikáriusoknak szabott helyük volt. A palota közelében orvosi és patikáriusi ház állott, hogy a fejedelem és a hozzátartozói részére azonnali segítséget tudjanak nyújtani. A társadalmi hierarchia szempontjából mindig előkelő helyen álltak a gyógyszerészek. Házaikban általában megtalálható volt egy laboratórium és az officina, amely gyógyszerértékként is működött.

A gyógyszerek és gyógyszerterek tekintetében elmondható, hogy a 16. században még nem beszélhetünk gyógyszerterekről, létrehozásukra törekvés a 17. századtól mutatkozott. 1589 és 1591 között a szerző egy sok éve szolgáló gyógyszerész nevét emeli ki, aki nem más volt, mint Ambrosius Hyppolitus. A gyógyszerészek jelentős többsége patika hiányában az orvosságokat főként nagyobb ládáknak őrizte. A gyógyszereket, a főzetekhez és sebekhez szükséges alapanyagokat rendszerint külföldről szereztek be a patikusok. A források egy 1650-ben dolgozó gyógyszerészt említnek, aki Bécsben és Eperjesen is 91 tételt vásárolt egy bizonyos Johannes Weber nevű bécsi gyógyszerésztől.

Az orvosok által felírt készítményeket a gyulafehérvári patikában készítették el. Amennyiben nem tudtak megfelelő készítményt készíteni, sokszor a kereskedőket is felkeresték, akik gyakorta árultak különféle orvosságokat. Bethlen Gábor fejedelem fekélyeire is a kereskedők által árult nádméz és fahéjat vásárolták meg, amelyből fürdővizet készítettek. A különböző déli gyümölcsöket és fűszereket magas árak miatt főként orvosi célból vásárolták meg a patikusok a kereskedőktől. 1627-ből Csanádi István kolozsvári kereskedőről vannak adatok, aki a fejedelem részére különböző patikaszerkeket szerzett be. A források szerint koponyaolajat, mazsolát és cinnamagot, feketehunyor-kivonatot, mandula- és ánizsolajba kevert kénvirágot vásárolt.

Az Ásványvizetek című fejezetben a gyógyítás egy másik lehetséges megoldását tárja elénk Kovács András. A gyógyítások egyik legelterjedtebb formája volt az ivókúra. I. Rákóczi Györgynek Laposról szállítottak kezdetben egy szekér savanyúvizet, majd ezt követően Kémendről és Vargyasról is folyamatosan szállítottak. Az ásványvizet fürdésre és ivásra is egyaránt használták, gyógyító hatásai miatt. A fejedelemasszonyok is gyakran megfordultak egy-egy fürdőben gyógykezelés céljából. A fürdőket mindig nagy körültekintéssel választották ki a fejedelem és felesége részére. Előfordult, hogy három koldust küldtek a fürdőbe azért, hogy megbizonyosodjanak a víz gyógyító erejéről. 1629 júliusában Mező Istvánnét küldték el előre a magyarzombori fürdőbe, hogy lássák, használ-e a gyógyvíz az ugyanabban a betegségben szenvedő asszonynak. A fejezetből kiderül, hogy gyakran ezüstöt adagoltak a gyógyvízbe, hogy fokozzák annak hatását.

A kötet utolsó fejezeteként a fejedelem betegségeiről olvashatunk. A fejedelem betegségeiről korabeli források csak csekély számban maradtak fent. Fulladásos rohamok gyötörték, majd vízbetegségéből eredően kezdett dagadni a lába és alteste egyaránt. Betegségei következtében hordszékbe kényszerült. A betegségeit a téli utazások során szerzett meghűlések okozhatták. Légúti panaszait a szerző az utazásokkal indokolta. Utoljára pedig Rákóczi György levelezéseit vizsgálta meg, amelyből szintén a betegségekre utaló részleteket osztja meg az olvasóval.

A kötet második része egy adatgyűjteményt tartalmaz, amelyben név szerint bemutatja Kovács András a számadáskönyvekben található orvosokat, akik megfordultak az erdélyi

fejedelmek udvarában. Emellett a borbélyokról is részletes leírást olvashatunk. Az adatgyűjtemény ezen kívül magába foglalja a fejedelmi orvos szállásának leírását és a gyulafehérvári gyógyszerertár leltárát is. Az adatgyűjtemény bemutatását egy részletes képi illusztrációval még érdekesebbé teszi a szerző.

A gyógyszerészcsaládba született, patikákban nevelkedett művészettörténész szerző levéltári kutatásainak eredménye, gyermek- és ifjúkorának varázslatos világa iránti nosztalgijának a lenyomata ez a kötet, amely az erdélyi fejedelmi udvar gyógyítással foglalkozó személyzetét mutatja be. Európa-szerte ismert egyetemeken végzett doktorokra, orvos emberekre és orvos asszonyokra, feredősökre és gyógyszerészekre, azonkívül a gyógyítás eszközeire: gyógyvizekre és gyógyszerekre, valamint a gyulafehérvári fejedelmi patikára vonatkozó adatok keretében törekszik megvilágítani Bethlen Gábor fejedelem és majdani utóda, I. Rákóczi György betegségeinek és halálának körülményeit.

Tóth Miklós

XII. Bihari Diéta, 2021. december 6., Berettyóújfalu

A Bihari Múzeum, a Bihari Múzeumért Alapítvány és a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület közös szervezésében, a Természetbarát Egyesület támogatásával került megrendezésre 2021. december 6-án a XII. Bihari Diéta, melynek ezúttal is Berettyóújfalu adott otthont. Az 1990-es évektől megrendezésre kerülő konferencia-sorozat célja, hogy megismertesse a nagyközönséggel a legfrissebb, Bihar vármegye történetéhez köthető kutatási eredményeket. A Diéta szellemiségének ösztönző ereje egy olyan termékeny táptalajt hoz létre a tudomány területén, amely minden kutató javára válik – hangsúlyozta bevezetőjében Török Péter, a Bihari Múzeum igazgatója. Szendrei Ákos a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület elnöke levezető elnöki köszöntőjében a „tudományok ünnepének” nevezte a konferenciát.

A *Választások és politikai küzdelmek Biharban* című szekció első előadójaként Mezei Milán PhD-hallgató (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola) „*Bihar és az oppositio*” *Politikai küzdelmek a reformkori Bihar vármegyében a hírlapok tükrében (1841–1847)* című előadásában a 19. századi Bihar vármegyébe kalauzolta a hallgatóságot. Az 1840-es években megjelenő politikai nyilvánosságot és a sajtót a liberális ellenzék mellett a konzervatív kormánypártiak is igyekeztek a maguk javára felhasználni. Ennek egyik jellegzetes példája Fridrik György *Budapesti Híradó*-ban megjelent vezércikke, melyben a Beöthy Ödön köré szerveződő ellenzék a „vadliberalizmus” vádjával illetve, valamint figyelmeztette a lakosságot az ellenzéki politika veszélyeire. Fridrik valódi célja az adminisztrátori rendszer bevezetése után a Tisza Lajos főispáni helytartó vezette megyei konzervatívok erősítése volt. A háromrészes vezércikk a vármegyei ellenzék visszaszorításával a soron következő 1847–1848-as országgyűlés alsótáblájára delegált vármegyei konzervatív követek helyzetbehozására törekedett. Mezei a vármegye életébe is betekintést nyújt, felidézve a gyakran erőszakos cselekményekbe torkolló tisztújításokat és követválasztásokat. Forrásanyagának gerincét a korabeli hírlapok jelentették, ezáltal új nézőpontból mutatta be a megyei politikát.

Szóke Richárd Rajmond történész, a Bihari Múzeum segédmuzeológusa *Széllel szemben – Szilágyi Lajos 1922-es választási kampányának története* című előadásának kezdetén felidézte az első világháború okozta belpolitikai válságot, melynek megoldása az újonnan alakult Bethlen-kormányra várt. A különböző pártok és képviselőjelöltek mandátumszerzési módszerein belül az előadó vizsgálatának tárgyaként Szilágyi Lajos egykori kisgazda politikai kampányát elemezte. A berettyóújfalui mandátumért a párton kívüli ellenzékiként induló Szilágyi ellenfele az Egységes Párt jelöltje, Görgei József, Horthy egykori szárnysegédje volt. Az Egységes Párt számára a pozitív választási eredmény 1922-ben elengedhetetlen volt a bethleni konszolidáció folytatásához. A kormánypárt így maximális anyagi támogatás mellett próbálta népszerűsíteni Görgeit, míg Szilágyi az általa alapított Bihari Újságban közölt parlamenti beszédein kívül politikai gyűléseken igyekezett támogatókat gyűjteni. A Trianon okozta választókeret-változások, az év elején bevezetett nyílt szavazás, de még Bethlen személyes látogatása sem tudott győzelmet hozni az Egységes Pártnak. A választójoggal rendelkező lakosság 59%-a adta le voksát, mely szavazatok 60%-át és ezzel a parlamenti mandátumot Szilágyi Lajos szerezte meg.

A *Trianon következményei és utóélete* című szekcióban Bagdi László történész-muzeológus (Bihari Múzeum) *Menekültkérdés Biharban 1916–1924 között* címmel elhangzott előadásában az Erdélyből Biharba, Berettyóújfaluba érkezett menekültek helyzetét, valamint az újonnan érkezettek és a befogadó közeg közötti viszonyt ismertette. Az első menekült-hullám 1916 őszén a román támadást követően érte el az ekkor még csak tranzitállomásként funkcionáló Bihar. A krízis az 1920-as évek elején kezdődött, amikor a trianoni döntés következtében az Erdélyt elhagyó menekültek száma jelentősen megnőtt. A főként Nagyváradról érkezett köztisztviselők életpályája a források nagy száma miatt jól adatolható, ellenben a vagonlakók kapcsán számos sötét folt akadályozza a történész munkáját. Berettyóújfalun esetében a már tapasztalt tranzitszerepen és a viszonylag alacsony létszámon túl a menekültek elhelyezését a lakáshiány is nehezítette. A berettyóújfalui községháza helyszűke miatt a vármegyei főtisztviselők mellett a helyi hivatalnokoknak is otthont adott. A kor társadalmi hierarchiáját figyelembe véve pusztán ez a helyzet is igen sok konfliktust eredményezett. 1921-re az Angol-Magyar Banktól kölcsönzött pénzből 40 új lakás épült, azonban ezek színvonala és komfortja közel sem volt kielégítő. A feldolgozott adatok alapján kijelenthető, hogy „Csonka-Bihar” vármegye talpra állításában az ide érkezett menekültek is jelentős szerepet kaptak.

Kovács Gergely főlevéltáros (MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára) *A berettyóújfalui zsidóság Trianon utáni története* című előadásában a helyi zsidók jog- és vagyonkorlátozását, majd tulajdonfosztását és deportálását tárgyalta a címben jelzett időszakban. Berettyóújfalun regionális gazdasági jelentőségét az 1930-as években a város közel ezer fős zsidó lakossága is erősítette, amely réteg foglalkozását tekintve főként kereskedő és iparos tevékenységet folytatott. 1941-től kezdődően Kelet-Európában a „végső megoldás” milliók halálát okozta. Magyarországon a német megszállásig a zsidóság helyzete a munkaszolgálatot leszámítva sokkal kedvezőbb volt. 1944 nyarán Berettyóújfalun zsidóságát a nagyváradi kisgettőba internálták, majd június végén megindultak velük a halálvonatok Auschwitz-Birkenau felé. Az 1949-es népszámlálás szerint az izraelita vallású lakosok száma negyedére csökkent. A világháborút követő rövid demokráciát a kommunista diktatúra váltotta fel. Az egyházellenesség következményeit jól szemléltetik az anyakönyvek adatai. A vézskorszakot túlélő zsidók számára az erőszakos tévesztés földjeik elvesztését, egzisztenciájuk újabb elvesztését eredményezte.

Kutatási kérdések, kutatási beszámolók című szekció első előadójaként Gulyás László Szabolcs történész, főiskolai docens (Nyíregyházi Egyetem) egy, a szakma számára már ismert, azonban részleteiben még nem vizsgált oklevelet dolgozott fel *Egy „ismeretlen” 15. századi feljegyzés a középkori Bolcsida történetéről* címmel megtartott előadásában. A Magyar Nemzeti Levéltár Mohács előtti gyűjteményében DL 29041 jelzet alatt található oklevél egy latin nyelvű, datálatlan, nyolc oldalas, teleírt papírfüzet, amely nyelvtani és stilisztikai jellemzőit tekintve egy igen művelt szerzőről árulkodik. A feljegyzésben szereplő Bolcsida, Sárosbolcs és Szentmárton a mai Berettyószentmárton területén helyezkedett el. A település regionális jelentőségét a Berettyón átívelő híd adta, ugyanis a nyugatról érkező vándor a Sárrétet elhagyva itt kelhetett át először a folyón. A 13–14. század fordulóján a Hontpázmány és a Borsa nemzetség birtokolta a területet, majd a 14. század második felében a Bojtiak is feltűntek, akik házasság és adásvétel útján szereztek birtokrészt. A 15. században a Bojtiak leszármazottja, Tordai András a Váncsodi rokonságot bevonva szerezte meg Bolcsidát. A kézirat írásba foglalása az 1447–1448-ban zajló birtokper idején történt, itt azonban a kézirat megszakadt. Tordai András szerzőségét a bécsi egyetem jogi

karán eltöltött évek és a fiának, a szintén jogvégzett Lászlónak szóló ajánlás is igazolja. A szöveg objektivitásában gyakran szubjektív, érzelmdús részletek jelennek meg, melyek Tordai személyes érintettségét bizonyítják. A feljegyzés jelentősége számottevő, az újonnan megismert információkkal pontosíthatók az érintett nemzetségek családfái, valamint Engel Pál genealógiai táblái is.

A konferencia előadásait az interneten keresztül a Bihar története iránt érdeklődők is követhették, ami által szélesebb hallgatói csoportok bevonása vált lehetővé. A pandémia-
ára való tekintettel örömteli, hogy az előadások megrendezése jelenléti formában is megvalósulhatott, ellenben az online bekapcsolódás lehetősége a járványügyi előírások betartását és a biztonságos részvételt segítette elő.

Kiri Edit (Birmingham) etnográfus is ebben a formában jelentkezett be és tartotta meg előadását *Szemelvények Bihar népi gyógyászatából az Etnológiai Archívum adatainak tükrében* címmel. Bevezetőjében összefoglalta a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumának történetét, számos gyakorlati információt közölve az adatbázis szerkezetéről, valamint egyéni kutatása menetéről. Számottevő azon feljegyzések forrásértéke, melyek a társadalmi gyűjtőhálózat keretein belül érkeztek a Kéziratgyűjteménybe. A 20. század első évtizedeiben a Honismereti Mozgalom szervezésében tanárok, diákok, földművesek, tisztviselők küldtek be pályamunkákat az Archívumba. A népi gyógyászat eljárásainak emlétséi balladákban, babonás eljárások leírásában bukkannak fel. Főként gyógynövények, kenőcsök receptjeit jegyezték le, ugyanakkor az 1940-es években Molnár Vilmos Micske település közegészségügyi tanulmányában a mozgásszervi és reumatikus betegségek gyógymódjairól is írt. Molnár kezdetleges manuálterápiás eljárásokat is feljegyzett, úgymint a gőzfürdőt és a pakolást. Az előadó kiemelte, hogy a Honismereti Mozgalom résztvevőinek feladata elsősorban nem a tudományos igényű adatfeldolgozás volt, hanem a forrásértékű leírás elkészítésével a gyűjtött adatok majdani felhasználásának elősegítése. Napjainkban az országos és regionális etnológiai közgyűjtemények digitalizálásával az anyagok mindinkább elérhetővé válnak a kutatók számára.

A konferencia záróakkordjaként Szikla Gergő főlevéltáros elsőként a Berettyóújfalu 1944–1989 közötti történetével foglalkozó kutatócsoport tevékenységét és tagjait mutatta be (a Bihari Múzeum részéről Bagdi László, az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára részéről Kovács Gergely főlevéltáros és Husvéth András főlevéltáros), majd pedig a *Városiasodó vidék, Berettyóújfalu a szocialista városfejlődés útján* című előadásában ismertette a témával kapcsolatos kutatási eredményeit. A világháború után „Csonka-Bihar” vármegye feldarabolásával Berettyóújfalu megszűnt megyeszékhelyként funkcionálni, és 1950-ben a tanácsi rendszer kiépülésével járási székhelyé süllyedt. A Rákosi-korszakkal bezáródó időszakig a legfontosabb levéltári forrásoknak a képviselőtestületi jegyzőkönyvek tekinthetők, melyek szinte hiánytalanul megmaradtak. Az iratokból kirajzolódik, hogy hogyan történt a Horthy-érában kompromittálódott tisztviselők leváltása, amit a kommunista befolyás növekedésével a káderek szerepének előtérbe kerülése követett. A pártiratok mennyisége a levéltárban az 1950-es évektől jelentősen gyarapszik. Népinevelői tanácskozásokról, Szovjetunióban járt parasztküldöttségekről az MDP agitációs és propaganda munkaterületének anyaga számol be, ezáltal bepillantást nyerhetünk a Rákosi-kor legjellegzetesebb momentumaiba. Az 1956 után létrejött MSZMP iratai között a községi pártszervezetek feljegyzései, pártértekezletek beszámolóí, kulákklisták is találhatóak. Berettyóújfalu gazdasági fejlődésében a rendelkezésre álló források alapján az 1975-ben megnyíló Elzett gyár

jelentett húzóerőt. A környék lakosságát is felszívó ipari létesítmény hamarosan, 1979-re a városi rang elnyerését eredményezte Berettyóújfalu számára.

A harmadik szekció után került sor a vitára. A hallgatóság hozzászólásai és kérdései nyomán kialakuló diskurzus hasznos impulzusokat adott az előadóknek további kutatásaikra nézve. Az előadások fonala számos esetben egymásba szövődött, különösen igaz volt ez a 20. század eseményeit feldolgozó prezentációkra. A konferencia tematikus sokszínűsége, a különböző tudományterületekről érkező történészek és levéltárosok beszámolóit méltóképpen reprezentálták Berettyóújfalu múltját.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF,
ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT
E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES
EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSA-
TOLJÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI
NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A
KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE
ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN
FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZ-
TRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.COM](http://ujnezopont.com)